

IPD-rapport 2008:01

Yrkesroller i förskolan

**En utvärderingsstudie av en fortbildning
initierad av Kommunal och Lärarförbundet**

Karin Gustafsson och Elisabeth Mellgren

© Institutionen för pedagogik och didaktik
Göteborgs universitet
Box 300, 405 30 Göteborg

www.ipd.gu.se

ISSN 1404-062X

Förord

I december 2002 lämnade skollagskommittén sitt betänkande om en ny skollag. Där föreslogs att förskolans ställning inom utbildningssystemet skulle stärkas genom att den blev en egen skolform. Dessutom skulle behörighetsregler införas för lärarna i förskolan på samma sätt som för lärare i andra skolformer. Den dåvarande regeringen var tydlig i sitt budskap till våra två fackförbund: Kom överens, så lovar vi att lyssna på er!

Det var vid den tidpunkten som vi bestämde oss för att ta upp ett samarbete som under många år legat i vila. Det resulterade i en gemensam uppfattning hos förbundsstyrelserna i Lärarförbundet och Kommunal om skollagskommitténs förslag, något som regeringen kom att kalla ”det historiska handslaget”. Vi konstaterade att för förskolans kvalitet är samverkan mellan och respekt för olika kompetenser av stor vikt. Vårt gemensamma ställningstagande gav tydliga avtryck i den förskoleproposition som senare antogs av riksdagen. Sedan dess har ett regeringsskifte skett, men i dessa stora kvalitetsfrågor för förskolan ligger principbesluten som presenterades i förskolepropositionen fast.

Varför var förvåningen så stor över att vi stod sida vid sida och pratade utifrån gemensamma tankar om förskolans framtid? Vi har ju ändå samma mål – den bästa förskolan för varje barn.

I olika perioder hade båda förbunden, utifrån olika utgångspunkter, drivit frågan om att endast ha en personalkategori i förskolan. Det var inte en realistisk målsättning eftersom fördelningen mellan förskollärare och barnskötare över landet var ganska jämn. Vi kom till slut fram till att det enda rimliga, och det enda som skulle hjälpa våra medlemmar att göra ett så bra arbete som möjligt, vara att bejaka både lärares och barnskötares kraft för att göra förskolans kvalitet så bra som möjligt. Att nyttja vars och ens kompetens kräver att de två yrkesrollerna respekteras – och att de blir tydligare.

Men kvalitet är ingen skrivbordsprodukt. Den måste utgå från de kunskaper och erfarenhet som finns i förskolorna. Det är där diskussionerna om den bästa kvaliteten för barnen måste föras och utvecklas. Därför tog vi initiativ till projektet ”Den nya förskolan – med kvalitet i fokus”. Förbundens syfte med projektet var att underlätta för huvudmän och medlemmar att arbeta efter de nya intentionerna. Nu när drygt 20 000 lärare och barnskötare i förskolor runtom i

landet har deltagit har vi fått en mycket bättre förståelse för vilka diskussioner som förs, vilka frågor som är viktiga att arbeta vidare med, och hur vi som fackförbund bäst kan stödja våra medlemmar.

Förbunden har uppdragit åt Elisabeth Mellgren och Karin Gustafsson, två forskare vid Göteborgs Universitet som är väl bevandrade inom förskolans område, att följa vårt arbete med ”Den nya förskolan”.

Studien ger oss viktig information om vilka lärdomar vi kan dra, vad som har varit framgångsrikt och vilka fortsatta utmaningar som finns.

Lars-Åke Almqvist
Kommunal

Solweig Eklund
Lärarförbundet

Innehåll

Inledning och bakgrund	1
Uppdraget.....	1
Överenskommelse mellan Kommunal och Lärarförbundet	2
Barns rätt till förskola	4
Uppläggning och genomförande	5
Strukturerade samtal	5
Deltagande observationer	7
Urval och datainsamling.....	7
Deltagarnas tankar och funderingar.....	9
Ansvars- och arbetsfördelning.....	9
Schemaläggning	11
Ansvarsbarn.....	12
Specialintressen.....	13
Ansvar i yrkesrollen.....	14
Barnsskötares och förskollärares yrkesroller.....	15
Utbildning till barnskötare	15
Utbildning till förskollärare/lärare med inriktning mot förskola.....	17
Definition av yrkesroller.....	18
Enhetlig utbildning.....	20
Relationer kontra yrkesroll.....	21
Skillnader i yrkesrollerna	21
Förskolans uppdrag.....	24
Läroplan för förskolan.....	25
Olika syn på förskolans uppdrag	26
Kvalitet i förskolan.....	29
Propositionens innehåll och sammanhang.....	32
Kvalitetsaspekter	33
Konsekvenser av propositionen	35
Implementering av förskolepropositionen.....	38
Workshop	39
Genomförande i kommunen.....	40
Vad väcker workshop för tankar?.....	40
Hur går förskolorna vidare efter workshopen?	43
Utvärdering av workshopsarbetet under våren 2006 i Tvåne	47
Arbetsplatsträffar.....	48
Sammanfattande slutord	53
Referenser	59
Bilagor	

INLEDNING OCH BAKGRUND

Rapporten innehåller en utvärdering av vad som händer när barnskötare och förskollärare genom att delta på workshops, börjar diskutera innehållet i regeringens förskoleproposition *Kvalitet i förskolan* (Regeringens proposition 2004/05:11). I rapporten framträder en bild av hur kommuner, enskilda förskolor, rektorer och arbetstagare reagerar på förbundens försök att påverka både innehållet i verksamheten och tydliggörandet av de olika yrkesroller som finns i arbetslagen.

Vi som genomfört utvärderingen har lång erfarenhet av förskolans verksamhet, både av, arbete i barngrupp, arbetsledning och som forskare. I vår utvärdering försöker vi besvara frågan vad som händer när barnskötare och förskollärare, genom att delta i workshops, börjar diskutera innehållet i förskolepropositionen. I resultaten framträder en variation av hur kommuner, enskilda förskolor, rektorer och arbetstagare reagerar på förbundens försök att påverka både innehållet i verksamheten och tydliggörandet av de olika yrkesroller som finns i arbetslagen.

Rapporten är indelad i fyra delar. I den första delen redovisas uppdraget och våra utgångspunkter för genomförandet. I den andra delen presenteras de kommuner och grupper av barnskötare, förskollärare och rektorer som ingår i studien. I del tre diskuteras det som framkommit i de strukturerade samtal som vi genomfört, kopplat till forskning, utvärderingar, styrdokument etc. I den fjärde delen diskuteras utvärderingen.

Uppdraget

I december 2004 antogs förskolepropositionen (Regeringens proposition 2004/05:11), som behandlar barnskötarens och förskollärarens yrkeskompetenser på ett nytt sätt, jämfört med tidigare skrivningar i liknande dokument. I propositionen föreslås att förskolan ska bli en egen skolform och etableras som en rättighet för barn i åldrarna ett till fem år.

Föreliggande rapport är en utvärderingsstudie genomförd på uppdrag av fackförbunden Kommunal och Lärarförbundet, som gemensamt vill bidra till att implementera ovanstående propositions intentioner. Bakgrunden är den över-

enskommelse som de båda fackförbunden tecknade 2003 med anledning av skollagskommitténs lagförslag *Skollag för kvalitet och likvärdighet* (SOU 2002:121), där betydelsen av samverkan och respekt för olika yrkeskategorier lyfts fram. Fackförbundens överenskommelse fick betydelse för innehållet i förskolepropositionen (Regeringens proposition 2004/05:11). Det framtagna förslaget om att förskolan ska bli en egen skolform innebär inte någon förändring av förskolans uppdrag och inte heller något ifrågasättande av förskolepedagogiken, utan snarare en möjlighet till vidareutveckling av verksamheten. I intentionerna ingår också en skärpning av ledningens ansvar för att verksamheten ska utvecklas i linje med förskolans uppdrag. I förskolan är organisationen i arbetslag viktig, men för att befästa och förstärka kvaliteten är det önskvärt att förskollärarna har det övergripande ansvaret för verksamheten, enligt propositionen. Hur uppfattas och diskuteras ett sådant förtydligande av förskollärarnas uppdrag bland de barnskötare, förskollärare och rektorer som ingår i vår studie?

Syftet med denna studie är att ta reda på vad som händer efter genomförda workshops. Följande områden har varit i fokus:

- Ansvarsfördelning i arbetslagen.
- Förskolans uppdrag och kvalitet.
- Upplevelsen av att delta i workshops.

Överenskommelse mellan Kommunal och Lärarförbundet

Kommunal och Lärarförbundet har gemensamt presenterat hur de ser på Skollagskommitténs betänkande. Här följer en redovisning av fackförbundens ställningstaganden kring de frågor som är aktuella i vår utvärderingsstudie. De delar som berör familjedaghem, fritidshem och skola har uteslutits.

Förbunden stödjer förslaget att förskolan ska bli en egen skolform inom skolväsendet. På några punkter anser förbunden att förslaget från skollagskommittén behöver förtydligas och kompletteras. Förskolan föreslås bli en egen skolform. Förbunden anser att en enhetlig terminologi kan underlätta samverkan mellan skolformerna och ge lagtekniska fördelar under förutsättning att synen på barnen och förskolans verksamhet inte förändras. Genom att förskolan blir en egen skolform tydliggörs förskolans ställning som det första steget i det livslånga lärandet.

Vidare föreslås en utvidgning av behörighetsreglerna till att också omfatta lärare i förskola, dvs. förskollärare och fritidspedagoger. En särskild paragraf som reglerar lärares ansvar för undervisningen föreslås av kommittén, vilket de båda förbunden stödjer. De betonar också vikten av att det inte ska ske några inskränkningar i möjligheterna att fortsätta anställa barnskötare i förskolan. Arbetet ska också fortsättningsvis bedrivas i form av arbetslag, vilket är viktigt för förskolans kvalitet, enligt förbunden.

Denna argumentation är inte ny. Redan i förslaget till läroplan för förskolan (SOU 1997:157) riktade Barnomsorg- och skolakommittén det pedagogiska ansvaret mot förskolläraren, samtidigt som samverkan mellan olika kompetenser betonades. I förslaget framgick både förskollärarens ansvar och arbetslagets ansvar. I ett särskilt yttrande av Svenska Kommunförbundet framfördes flera synpunkter på förslaget och när läroplanen för förskolan fastställdes 1998 var förslaget om ansvarsfrågan för förskolläraren struken och ersatt med arbetslagets ansvar.

Med anledning av skollagskommitténs lagförslag 2002 bestämde sig Kommunal och Lärarförbundet för att samarbeta genom att teckna ett avtal, som senare också fick betydelse för innehållet i förskolepropositionen (Regeringens proposition 2004/2005:11). Kommunal och Lärarförbundet betonar betydelsen av en kontinuerlig kompetensutveckling och fortbildning som är anpassad för de arbetsuppgifter som olika yrkeskategorier och enskilda har i förskolan.

Arbetsorganisationen behöver utformas så att den tar tillvara den kompetens och kreativitet som de anställda besitter och ger möjligheter till individuell utveckling och specialisering inom yrket. Det måste också finnas möjligheter till vidareutbildning och forskning, för att den enskilda individen ska kunna utvecklas i sitt yrke.

Eftersom skollagen endast reglerar ansvarsfrågan för lärare och rektor vill Kommunal och Lärarförbundet betona att alla som arbetar i förskolan har betydelse för måluppfyllelsen. Det är också en central fråga, menar förbunden, att kommunerna ställer krav på utbildning hos dem som anställs som barnskötare. För att anställas som barnskötare bör krävas minst gymnasial utbildning med inriktning mot arbete med barn och ungdomar. Ytterligare kompetens som propositionen lyfter är ”t.ex. bild-, drama- och musikpedagoger samt personer med utbildning inom idrott och rörelse, kost och hälsa, miljö och teknik” (Regeringens proposition 2004/05:11, s. 42).

Kommunal och Lärarförbundet är positivt inställda till att skollagskommittén så starkt lyft fram barns rätt till förskola. Förbunden anser att det bör tillföras ytterligare text i lagförslaget, som berör förskolans betydelse för familj och samhälle. Båda förbunden delar Skollagskommitténs tankar om att alla barn har rätt till förskola och att en sådan reform särskilt gynnar de barn vars föräldrar inte kunnat ta sig in på arbetsmarknaden. Kommittén menar att det är en logisk följd att förskolan blir en skolform, eftersom förskolan i första hand är till för barnets egen skull. Förbunden föreslår därför att alla barn från ett års ålder ges rätt till förskola minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan, oavsett om vårdnadshavarna studerar, arbetar etc.

När skollagskommittén presenterade sitt lagförslag (SOU 2002:121) blev det inte någon enighet mellan den dåvarande regeringen och samarbetspartierna kring vissa frågor. Regeringskansliet¹ beräknar ha ett nytt förslag klart till våren 2008. Den nya lagen förväntas att träda i kraft tidigast 2010.

Med utgångspunkt från ovanstående överenskommelse bestämde sig de båda fackförbunden för att fortsätta samarbetet kring aktiviteter inom ramen för *Den nya förskolan* för att stödja kommunerna och de lokala fackförbunden att implementera innehållet i förskolepropositionen *Kvalitet i förskolan* (Regeringens proposition 2004/05:11). Därför tillsattes en styrgrupp med representanter från de båda fackförbunden, vilket resulterade i en gemensam utbildningssatsning i form av workshops.

Barns rätt till förskola

Under de senaste tio åren har det skett stora förändringar inom förskolan, vilket inneburit att verksamheten varit utsatt för ett hårt tryck på grund av de reformer som införts. Tidigare var förskolans huvuduppgift att ta hand om barnen när föräldrarna förvärvsarbetade eller studerade. Numera är förskolan en del av den generella välfärden och erbjuds till alla. Nu har barn rätt till förskola och uppdraget har vidgats till att vara det första steget i barnens utbildning (Utbildningsdepartementet, 2006). I samband med införande av maxtaxa² och allmän för-

¹ Personlig kommunikation maj månad 2007.

² Maxtaxa infördes 2001 den anger en övre gräns för kommunernas uttag av barnomsorgsavgift. År 2001 infördes även barnets rätt till förskoleverksamhet 15 timmar per vecka för barn vars föräldrar är arbetslösa eller föräldralediga med ett syskon.

skola³ är det mer än 90 procent av alla fyra- och femåringar som deltar i förskolans verksamhet, och den genomsnittliga vistelsetiden per barn har minskat sedan reformerna införts. Personaltätheten har inte förändrats under perioden, enligt Skolverkets (2007) utvärdering. Föräldrarnas utbildningsbakgrund och ursprung har inte lika stor betydelse som tidigare för om barnen deltar i förskolans verksamhet eller inte.

Dessa reformer har också fått som effekt att barn till arbetslösa och föräldralediga föräldrar har plats i förskola i större utsträckning än tidigare. Förutsättningarna för barn och anställda i förskolan har i vissa kommuner förändrats, eftersom barnen som omfattas av allmän förskola oftast vistas i förskolan tre timmar/dag på förmiddagen. Det vanligaste är att kommunen har anvisat denna tid, vilket i vissa fall har skapat konflikter mellan föräldrar och kommun. I regeringens budgetproposition för 2008 (2007/08:1) föreslås införande av allmän förskola från 3 års ålder och ett ökat pedagogiskt uppdrag för förskolan.

Uppläggning och genomförande

Hösten 2005 deltog vi som observatörer på den handledarutbildning som arrangerades för lokala fackliga representanter (Kommunal och Lärarförbundet), som skulle leda workshops i sina hemkommuner. Dessutom hade vi flera möten och kontakter med styrgruppen. En projektplan arbetades fram och under våren 2006 påbörjade vi vårt fältarbete (bilaga 1). Det är styrgruppen som tillsammans med oss valt vilka kommuner som ska ingå i studien och därefter har vi haft regelbunden kontakt både med de lokala fackförbunden och med vår uppdragsgivare.

Strukturerade samtal

Som metod har vi valt att använda oss av strukturerade samtal som även kan benämnas fokussamtal (bilaga 1 och 2). De har genomförts i grupper med barnskötare respektive förskollärare. Samtliga som vi samtalat med har deltagit i de workshops som fackförbunden arrangerat. Vi har alltså valt homogena grupper, vilket enligt Wibeck (2000) underlättar intimitet och samförstånd eftersom personer som har gemensamma intresseområden och erfarenheter kan vara mer villiga att dela åsikter med varandra och att även lämna ut personlig information.

³ Allmän förskola för 4- och 5 åringar infördes 2002 och innebär att all barn har rätt till förskola 525 timmar per år minst 15 timmar per vecka från hösten det år barnet fyller fyra år.

Grupperna har under en begränsad tid fått diskutera de frågor som vi ställt. Samtalen har pågått mellan 1-1 1/2 timma, beroende på hur många deltagare som ingått i respektive grupp. Alla samtal har helt eller delvis transkriberats. Att arbeta med strukturerade fokusgrupper är ett arbetssätt som med fördel kan användas när syftet är att göra en utvärdering (Wibeck, 2000).

Vårt syfte med samtalen har varit att ta reda på barnskötares och förskollärares spontana uppfattningar kring de frågor vi formulerat i vår samtalsguide (bilaga 1.). Frågeställningarna är formulerade så att samtalen riktas till de områden som berörs vid workshopstillfällena och utgår ifrån regeringens proposition (Regeringens proposition 2004/05:11). Frågeställningarna har varit de samma för alla tre yrkesgrupperna men anpassats något för att vara riktade till respektive grupp. Samtalen har fokuserat på tre övergripande områden: förskolans kvalitet och ansvars/arbetsfördelning, förskolans uppdrag och genomförda workshops. Samtalen har genomförts i mindre grupper med barnskötare respektive förskollärare, förutom i en förskola där endast en i varje yrkeskategori blev intervjuad, eftersom de var de enda där som deltagit i workshopen. Vi har haft enskilda samtal med samtliga rektorer.

Vi som forskare har varit samtalsledare för grupperna – initierat diskussion och vid behov introducerat nya aspekter av ämnet. Inledningsvis informerades gruppen om syftet med samtalet och uppdraget. För att få igång en givande diskussion lyfter Wibeck (2000) fram betydelsen av att använda någon form av stimulusmaterial, vilket kan bestå av videofilm, artiklar etc. Materialet ska vara utformat så att det väcker frågor och diskussion. Som vi redan informerat om har Kommunal och Lärarförbundet genomfört en gemensam utbildningssatsning i form av workshops, där deltagarna får med sig ett arbetshäfte som kan användas i det fortsatta arbetet i förskolan. I vår studie kan det liknas vid ett sådant stimulansmaterial som Wibeck hänvisar till.

Som grund för samtalet använde vi vår samtalsguide som inleds med introduktionsfrågor. Syftet med dessa frågor är att alla ska komma igång och prata, samt att skapa en gemensamhetskänsla i gruppen. Därefter använde vi frågor som introducerade det aktuella ämnet. Frågorna var så öppna som möjligt, för att deltagarna skulle ges möjlighet att se ämnet i ett större perspektiv och från flera synvinklar. Tanken var också att väcka funderingar kring hur andra kan se på samma fråga. Nyckelfrågorna, som enligt Wibeck är de viktigaste frågorna för analysen, fick ta mest tid. Mot slutet av samtalet använde vi frågor som på ett

reflekterande sätt sammanfattade samtalet. Vi frågade också om det var någon i gruppen som hade något att tillägga. Vår roll har varit att låta grupperna diskutera fritt och prata med varandra, inom ramen för det ämne som behandlades. I de fall vi samtalat med enskilda individer i vår studie har samma samtalsguide använts.

Enligt Wibeck är metoden också lämplig att använda för att prova ut frågor till större enkätundersökningar, vilka också kan kombineras med exempelvis deltagande observationer. Genom att använda fokusgrupper kan man som forskare upptäcka hur deltagarna talar om det aktuella ämnet och därefter använda samtalerna som grund för att utforma enkätfrågor.

Deltagande observationer

I en av kommunerna har vi gjort en mer omfattande studie och där har vi även deltagit som observatörer på uppföljande arbetsplatsträffar (APT) i tre förskoleenheter. Vid dessa tillfällen har workshopen följts upp. Som observatörer på arbetsplatsträffar har vi fört noggranna anteckningar som sedan analyserats. Det var endast i den kommun där vi genomförde deltagande observationer, som uppföljningsarbetet pågick under samma period som vi genomförde utvärderingen.

Urval och datainsamling

Utvärderingen är genomförd på ett urval av förskoleenheter i tre olika kommuner med olika karaktär och speglar så väl storstad som landsort (bilaga 1). Fortsättningsvis benämner vi de tre kommunerna med fingerade Ortsnamn: Ettåkra (kommun 1), Tvånne (Kommun 2) och Tredala (kommun 3).

Förskolorna är belägna i olika socioekonomiska och mångkulturella områden. Det är också en variation i hur många barnskötare och förskollärare från varje kommun som deltagit i workshops. Det finns kommuner där samtliga barnskötare och förskollärare varit med, men det finns också kommuner där endast några representanter från varje förskola deltagit. Vi har fått kontakt med de medverkande förskoleenheterna via de lokala eller kommunens utvecklingsledare. Den totala datainsamlingen (bilaga 3) består av

- åtta strukturerade samtal med barnskötare i grupper om 1-7 deltagare,
- åtta strukturerade samtal med förskollärare i grupper om 1-8 deltagare,

- nio enskilda samtal med rektorer,
- deltagande observationer vid sex arbetsplatsträffar i kommun Ettåkra.

Sammanlagt är det 75 deltagare som har deltagit i studien:

- 31 barnskötare som har mellan 2-25 års yrkeserfarenhet
- 35 förskollärare som har mellan 1-28 års yrkeserfarenhet
- 9 rektorer

Datainsamlingen har genomförts under perioden april 2006 – april 2007.

DELTAGARNAS TANKAR OCH FUNDERINGAR

I denna del redovisar vi det som framkommit i våra intervjuer/strukturerade samtal med barnskötare, förskollärare och rektorer. Som vi tidigare beskrivit har barnskötare och förskollärare deltagit i strukturerade samtal gruppvis. I vår analys av samtliga samtal framstår dels det som är gemensamt för alla och dels det som är specifikt för respektive yrkesgrupp eller för respektive enhet, en kommundel eller en hel kommun. För att få en bättre läsbarhet i citaten från samtalen i intervjuerna, är de ibland redigerade, dock på ett sådant sätt att innehållet inte påverkas. En sammanställning av samtliga samtal finns i bilaga 2.

Vår analys resulterade slutligen i följande sex temaområden:

1. Ansvars- och arbetsfördelning.
2. Barnskötarens och förskollärares yrkesroller.
3. Förskolans uppdrag.
4. Kvalitet i förskolan.
5. Implementering av förskolepropositionen.
6. Hur går förskolorna vidare efter workshop?

Med stöd av tidigare forskning, utredningar och styrdokument diskuterar vi det som kommit fram i samtalen.

Ansvars- och arbetsfördelning

I detta första tema tar vi upp hur deltagarna resonerar kring ansvars- och arbetsfördelning och sätter in det i ett nutida sammanhang för att förstå dagens organisation i arbetslag. I regeringens proposition (2004/05:11) tydliggörs att regleringen av barnskötare och förskollärares ansvar behöver förtydligas och preciseras. I förskolan ska det finnas lärare med lärarexamen som har det övergripande ansvaret så att verksamheten överensstämmer med målen för förskolan och tillgodoser barnens behov. Kvaliteten i förskolans pedagogiska arbete behöver befästas och stärkas. Utöver förskollärare ska det finnas barnskötare, vilket inte skrivits fram tidigare i liknande dokument.

Även i regeringens budgetproposition för 2008 (2007/08:1) föreslås att förskollärare ska ges ett övergripande pedagogiskt ansvar.

I Barnstugeutredningen (SOU 1972:26) framfördes förändringar för att bryta upp det dåvarande arbetssättet och istället bilda arbetslag. De nya tankarna i Barnstugeutredningen innebar att omsorg och pedagogik hör samman, och då behövde arbetsfördelningen mellan barnskötare och förskollärare förändras. Arbetslaget skulle gemensamt diskutera sig fram till en arbetsfördelning med utgångspunkt från aktuella arbetsmoment, arbetstidens förläggning och hur aktivitetsutbudet för barnen skulle organiseras. Det skulle finnas både barnskötare och förskollärare i samtliga arbetslag, oavsett barnens ålder. Arbetslaget skulle även utgöra ett forum för pedagogisk debatt, där förskollärarna skulle bidra till arbetslagets utveckling.

Förskollärarna med sin längre utbildning och sina fördjupade kunskaper kan tillföra arbetslagets debatter nya infallsvinklar på pedagogisk problematik, som gör att all personal på sikt tillägnar sig en dynamisk syn på barns utveckling och dess betingelser (SOU 1972:26, s. 134).

Arbetslagets betydelse för barnens sociala fostran framhölls som modellgivande, eftersom barnen tar efter de vuxnas sätt att samarbeta, fatta beslut och ta ansvar för sina beslut. Barnen skulle lära sig att samarbeta och inte konkurrera i de åldersblandade barngrupperna. Arbetslaget fick ansvar för att barnen skulle utvecklas till att kunna samarbeta med andra människor.

I en nyligen genomförd studie kring förskolans pedagogiska praktik (Ekström, 2007) visar det sig att arbetsdelningen vid de observerade förskolorna är mycket låg, vilket innebär att:

All personal delar de uppgifter som förekommer vid förskolorna oberoende av utbildningsnivå eller andra kompetenser. Samma rum kan tjäna uppgifter som matsal, lektrum, samlingsrum, vilrum, eller rum för estetisk verksamhet. Dagen har en relativt fast struktur som är organiserad kring rutiner och aktiviteter (s. 175).

Samtliga rektorer berättar att barnskötare och förskollärare arbetar i arbetslag. Det finns tre tjänster per avdelning. I två kommuner har man två förskollärare och en barnskötare som grundbemanning i varje arbetslag med undantag av en rektor som i början av nittioalet, tvingades anställa övertaliga barnskötare på

lediga förskollärartjänster. Anledningen till övertalighet var kommunens ekonomiska neddragningar under 1990-talet, som medförde att antalet barnskötartjänster minskade.

I Tredala finns det ett politiskt beslut på att alla som ingår i ett arbetslag ska vara utbildade förskollärare. När en barnskötare slutar sin anställning nyanställs en förskollärare. De barnskötare som redan finns i organisationen kan söka vakanta barnskötartjänster, om de vill byta arbetsplats. En arbetstidsmodell har införts för att barnskötare och förskollärare ska kunna påverka sitt eget schema i större utsträckning. Det finns en överanställning som ska täcka upp för korttidsfrånvaro, vilket innebär att den anställda vid en viss dag och tidpunkt är tillgänglig som vikarie på sin arbetsenhet. Arbetstidsmodellen fungerar på större förskolor och syftar till att inte visstidsanställda utbildade vikarier som sedan får en fast anställning med stöd av lagen om anställningsskydd (LAS). På de mindre enheterna fungerar inte arbetstidsmodellen och där måste man istället ta in korttidsvikarier.

Idag är arbetslagsidén mycket väl utvecklad och en viktig grund för att utveckla det pedagogiska förhållningssättet. Enligt Enö (2005) kan det för en utomstående vara svårt att veta vem som gör vad i förskolans arbetslag eftersom det inte finns någon uttalad hierarki.

Schemaläggning

Alla grupper som vi har samtalat med uttrycker entydigt att de som ingår i arbetslaget delar lika på arbetet i verksamheten. Det är schemat som avgör vem som gör vad. Alla har samma ansvar. Det har inget med yrkesrollen att göra.

Vi har ingen skillnad mellan barnskötare och förskollärare. Vi har precis lika mycket ansvar. Så vi har ingen skillnad

Olika sysslor som utförs dagligen lyfts fram som exempel.

Den som kommer på morgonen hämtar frukosten disken (skiften) middan. Då går vi på schema. Vi behöver aldrig diskutera vem som gör vad.

Schemaläggningen utgår från barnens vistelsetider, tjänstgöringsgrad och den anställdes enskilda önskemål. När det gäller schemaläggning löser arbetslagen det på ett praktiskt och rationellt sätt, utan att ta hänsyn till utbildning och befatt-

ning. Arbetsuppgifterna varierar med utgångspunkt från de olika arbetsskiftet. Alla barnskötare och förskollärare ansvarar t. ex. för att öppna och stänga förskolan enligt överenskomna arbetsscheman. Det framkommer att det ska vara rättvist när det gäller arbetsuppgifter, till exempel hur många samlingar, ansvarsbarn och samtal den enskilde individen i arbetslaget ansvarar för.

Alla gör lika – rättvisa, samarbete. Alla måste göra lika mycket, annars fungerar det inte.

Bemanning beräknas ofta på hela enheten, och kan därför variera på de olika avdelningarna. Däremot tar man hänsyn till personliga skäl vid schemaläggning och tjänstgöringsgrad.

Istället för att ta in vikarier används i en av kommunerna en arbetstidsmodell som medför att man inom arbetsenheten vikarierar för varandra.

Ansvarsbarn

Alla har ansvarsbarn, oavsett yrkeskategori, vilket innebär att en barnskötare eller förskollärare har ansvar för inskolning och utvecklingssamtal med ett speciellt barn som personen sedan följer till dess att barnet lämnar avdelningen. Vid måltider sitter oftast barnskötare eller förskollärare tillsammans med sina ansvarsbarn, för att skapa trygghet för barnen. På någon avdelning väljer man att rotera vid borden. Ansvarsbarnen är i antal uppdelade mellan de vuxna i arbetslaget. Samtalen med föräldrarna förbereds gemensamt i arbetslaget för att alla ska ges möjlighet att framföra vad som ska tas upp på föräldrasamtalet. Vid samtalen kan t.ex. individuella utvecklingsplaner och/eller portfolio användas.

I en förskola följer barnskötaren eller förskolläraren med sitt ansvarsbarn när barnet byter avdelning, vilket innebär att de löpande byter arbetslag för att kunna följa barnen.

På en annan förskola berättar barnskötare och förskollärare att de tar hand om inskolning enligt en bestämd turordning och det barn som en av dem inskolar blir sedan dennes ansvarsbarn. På en annan förskola säger förskollärarna att de efterstavar att välja den barnskötare eller förskollärare som är mest lämplig som ansvarig för ett visst barn.

Specialintressen

En annan utgångspunkt är att ta tillvara den kompetens och det intresse som finns bland de vuxna i arbetslaget.

Och sedan har vi anställt resurspedagoger som går in på Hallengrenpengar, som vi kallar dem då. Och då har vi fått 12 timmar till varje förskoleavdelning, dom timmarna ska vara så att dom ordinarie får ut planeringstid, det fungerar med raster/.../ Där har vi inte fått tag på förskollärare på alla tjänsterna. Tjänsterna är inte så attraktiva.

En rektor berättar att hon har anställda i ett arbetslag som till exempel är utbildade Mulleledare och har ansvar för området kring natur och friluftsliv för hela förskolan. Det visar sig att både barnskötare och förskollärare kan ges möjlighet att utöva sina specialintressen. Kompetensen kan de ha skaffat sig själva eller erövrat sedan tidigare genom olika anställningar/fortbildning etc. De som tar på sig ett sådant ansvar uppmuntras genom att fortbildas inom området. Det visar sig att aktiviteter som till exempel rytmik och målning kan vara anpassade till arbetsskiften. Schemaläggningen kan förändras så att den som är intresserad av något speciellt, som exempelvis målning eller att spela och sjunga, får ansvar för det. Med tanke på att det ska bli kontinuitet och stabilitet för barnen kan det vara en person i arbetslaget som tar ansvar för ett temaarbete.

/.../ Det finns alltid någon som får sista ordet på alla avdelningar. Det behöver ju inte vara förskolläraren som har det utan det kan vara den som varit längst på avdelningen och att man /.../ men alla tror jag tittar på vad man är intresserad av, ja men nu var det längesedan som jag jobbade med det så då kan jag göra det denna gång. Att man tittar mera så. /.../ Det handlar om den som har flest idéer tror jag som har lättast att driva dom och dela upp tror ja.

Eftersom förskolepropositionen (2004/05:11) öppnar upp för anställning av andra yrkesgrupper i förskolan, vill vi framhålla att det kan påverka yrkesrollen som barnskötare och förskollärare. Aili (1999) diskuterar teorier om professionalisering och menar att vissa yrkesgrupper kan sättas på prov när det gäller att anpassa sig till de förändringar som sker i omgivningen. När nya yrkesgrupper träder in i en verksamhet kan de på sikt utgöra ett hot mot de yrkesgrupper som redan finns i verksamheten, om de etablerar sig på ett framgångsrikt sätt i förskolan. Risken kan vara att man åtskiljer lärande och omsorg och förlorar helhetstänkandet som är ett signum för svensk förskola. Om det ska ske en utveckling av barnskötarens och förskollärarens profession är det betydelsefullt att de ser sin egen kompetens och kan kommunicera den i olika sammanhang.

I ett par av förskolorna framkommer att det är förskolläraren som tar ansvar för de äldre barnen vid något tillfälle i veckan.

Jag brukar ta dom äldsta barnen, det har nog fallit sig så för att jag är förskollärare.

Däremot har förskollärarna de stora barnen om vi säger, dom som ska börja skolan. Förskollärarna tycker att det är roligt att ha de stora barnen

Kan det i dessa fall vara en kvarleva från den tid då förskolläraren till stor del endast arbetade med de äldre barnen i förskolan och barnskötaren med de yngre barnen, eller är det så att man anser att det är mer avancerat att arbeta med äldre barn? I arbetslagen delas arbetet lika utifrån intressen och det som man är bäst på. Det mesta planeras tillsammans och en del har egen tid för planering. På vissa förskolor kan det finnas arbetsuppgifter som skiljer mellan barnskötare och förskollärare, men å andra sidan kan förskollärare uppleva svårigheter att lämna barngruppen för att planera om de upplever att det blir en dålig situation för barn eller kollegor. I en av kommunerna har förskollärarna förtroendetid, vilket innebär att de kan disponera en viss del av sin arbetstid till planeringsarbete etc. utan att den är schemalagd vid ett visst tillfälle. Den anställde avgör själv när tiden ska användas och till vad.

Ansvar i yrkesrollen

En rektor reflekterar över att diskussionen kring yrkesrollerna påbörjades redan för några år sedan, när det infördes lokalt förhandlade lönekriterier som ser olika ut för barnskötare och förskollärare. Rektorerna uttrycker genomgående att de har högre krav på förskollärarna, det är inte samma krav på barnskötare.

Förskollärarna har huvudansvaret, de kraven ställer jag på förskollärare att de ska kunna det här med utvecklingssamtal och dokumentation. Säger barnskötaren att ”det kan inte jag” så säger jag att då kan hon få göra annat eller om hon vill så kan jag erbjuda kompetensutveckling. Det är ingen tydlig arbetsfördelning. De flesta barnskötare gör detta också. Jag hoppas att förskollärarna vet att de har huvudansvaret.

Det finns outtalade förväntningar från ledningen på förskollärarna. Enligt den nationella utvärderingen i förskolan (Skolverket, 2004) är idén om arbetslag en viktig grund för att kunna utveckla arbetet tillsammans. I utvärderingen påpekas att det finns många exempel på att ansvaret för arbetet delas upp utifrån utbild-

ning, som exempelvis att förskolläraren tar större ansvar för planering, utvärdering, dokumentation, föräldrakontakter etc. Det visar sig också att arbetslagen får ta ett allt större ansvar för en rad frågor när cheferna delegerat ansvaret till arbetslaget när det gäller alltifrån vikarieanskaffning till utvärderingar. Detta kan medföra att tiden för arbetet i barngruppen krymper då barnskötare och förskollärare måste ägna sig mera åt administrativa uppgifter. När det dessutom är brist på förskollärare anser Enö (2006) att det finns risk för att förskollärare blir ledare för verksamheten medan barnskötare är tillsammans med barnen.

I förslag till läroplan för förskolan (SOU 1997:157) diskuterades behovet av en enhetlig yrkeskår med en likvärdig grundutbildning och en vilja att vidareutbilda barnskötare, som viktiga kvalitetsfaktorer i förskolan. I arbetslagen har det funnits en ambition att nå enighet. Förskollärarna har inte varit bra på att föra fram sina kunskaper och synpunkter i diskussioner, vilket i vissa sammanhang medfört att man söker konsensus i stället för att ta tillvara den kompetens som finns i gruppen (SOU 1997:157).

Ansvars- och arbetsfördelning är ett komplext tema. Hur organiseringen sker påverkas av flera andra aspekter än pedagogisk kvalitet. Det är mera legitimt att hävda ett specialintresse, än en didaktisk kompetens genom yrkesutbildning.

Barnsskötares och förskollärares yrkesroller

Hur man definierar sin egen och andras yrkesroller vill vi belysa utifrån traditioner och utbildningspolitik. Yrkesgruppen barnsköterskor uppstod under 1900-talets första hälft, som verksamma vid barnkrubbor/daghem. Enligt Holmlund (1996) är barnsköterskeyrkets historia förhållandevis anonym, till skillnad mot förskolläraryrket där det finns flera avhandlingar som på olika sätt klarlägger yrket och dess innehåll. För en professions utveckling är det betydelsefullt att de professionella själva bidrar till forskning och kunskapsutveckling (Aili, 1999). Det har funnits en motsättning mellan tillsyn och pedagogik och mellan att lära och att fostra i förskolans historia. Denna motsättning har funnits allt sedan barnkrubban och barnträdgårdens begynnelse, hävdar Holmlund (1996).

Utbildning till barnskötare

I betänkande angivet av 1968 års barnstugeutredning (SOU 1972:27) diskuteras de olika yrkesgruppernas dåvarande grundutbildning. Vid den tidpunkten fanns det yrkeskurser för blivande barnsköterskor, där tyngdpunkten riktades mot

vårdande moment. Anledningen till detta var den tidens uppfattning om att små barn har utbyte av varandra först vid fyra års ålder. Detta har sin grund i uppfattningar om att fostran bör vara avvaktande och invänta barns mognad (SOU 1997:157). Dagens läroplan Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 2006), bygger på en helt annan kunskapssyn där barnen är medskapare i sitt lärande i ett socialt samspel. Barns villkor har förändrats under de senaste decennierna i och med att förskolan som arena för barns fostran och lärande har blivit en realitet. Förskolan är inte bara ett komplement till hemmet utan ytterligare en arena för barnets fostran och lärande (Sommer, 2005).

Vid gymnasiereformen 1971 avvecklades den tidigare barnskötarutbildningen och utbildning i barnavård placerades inom den tvååriga gymnasiala yrkesutbildningen, med inriktning mot barn- och ungdomsvård. Även i gymnasieutbildningen övervägde vårdaspekterna innehållet i utbildningen.

I dagens gymnasieskola finns det ett treårigt barn- och fritidsprogram som lämpar sig för dem som vill arbeta som barnskötare. Denna utbildningen kan inte jämföras med tidigare barnskötarutbildning som var mer yrkesförberedande. I utbildningsinformation om barn- och fritidsprogrammet anges att barnskötare och förskollärare hjälps åt i det dagliga arbetet, men att det är förskolläraren som har det pedagogiska ansvaret i förskolan.

Delegationen för jämställdhet i förskolan (SOU 2006:75) frågar sig vad som menas med barnskötarutbildning, men kan inte formulera något svar eftersom det fram till 2004 inte har funnits någon nationell likvärdig barnskötarutbildning utöver gymnasieskolans barn- och fritidsprogram. Däremot florerar det många olika barnskötarutbildningar som bedrivs lokalt i olika kommuner. År 2004 inrättades en ettårig barnskötarutbildning inom ramen för den kommunala vuxenutbildningen med en nationellt utformad kursplan. Det är en eftergymnasial barnskötarutbildning, som inte har någon status som högskoleutbildning. Endast ett fåtal kommuner erbjuder den nya barnskötarutbildning, eftersom de flesta fortsätter med sina lokalt utformade utbildningar. Delegationen för jämställdhet uppmanar landets kommuner att erbjuda den nya utbildningen, så att tanken med en likvärdig utbildning för barnskötare förverkligas.

I våra samtal kommer tankar kring utbildningen upp. Det väcker frågor kring vilken kompetens de olika yrkeskategorierna bidrar med.

Förr så stod barnskötare för omsorg och förskollärare för pedagogiken. Det har jag hört/.../inte upplevt. Så var det förr. Dom som jobbat länge kör vidare på samma sätt. Det går inte att hålla samma sak som man gjorde för trettio år sedan, men det är nog ingen skillnad om man är barnskötare eller förskollärare utan det är erfarenheter.

Detta uttalande stämmer med den inriktningen mot barnavård som fanns i den gamla, numera avvecklade barnskötarutbildningen.

Enligt arbetsmarknadsverkets information⁴ rekryterar vissa kommuner främst förskollärare, medan andra anställer både barnskötare och förskollärare.

Utbildning till förskollärare/lärare med inriktning mot förskola

Läraryrket har under en tid drivit att det enbart skall vara förskollärare som arbetar i förskolan. I professionaliseringssammanhang är det vanligt att yrkesgrupper använder sig av strategier för att få yrkesmonopol. På så sätt kan den professionella statusen höjas, om man enbart utför de arbetsuppgifter som man har specialistkunskap för. Enligt det perspektivet skulle förskollärarnas status höjas om de enbart utför det pedagogiska arbetet (Berntsson, 2007). Nu har läraryrket övergått till att lärare i förskolan ska omfattas av samma behörighetsbestämmelser som grundskollärare och gymnasielärare. I propositionen *Kvalitet i förskolan* (Regeringens proposition 2004/2005:11) ingår den nya eftergymnasiala barnskötarutbildning som också Kommunal och Läraryrket stödjer.

För att bli antagen till den tvååriga seminarieutbildningen krävdes fram till år 1977: 16 veckors praktik i barngrupp (daghem/deltidsförskola) och 16 veckors praktik i spädbarnshem/familj med spädbarn. Även en barnskötarutbildning kunde utgöra en del av praktiken. Utbildningen till förskollärare har vid fler tillfällen förlängts och sedan 2001 omfattar den 140 poäng (210 ETC poäng) och ingår i den förnyade lärarutbildningen (Berntsson, 2007). Till skillnad mot en seminarieutbildning är högskoleutbildning teoretisk och vilar på vetenskaplig grund och ska förbereda studenterna för yrkesutövning och för forskning samt ge kunskaper och färdigheter för samhället. I en utvärdering av Johansson (2004) uppmärksammas svårigheter kring hur de delar i yrket ska fortleva som inte bygger på den vetenskapliga grunden utan som handlar om själva hantverket.

⁴ <http://afi3.ams.se/yrken/YrkesOmrade.aspx?iYrkeOmradeId=16> (2007-06-03)

I detta sammanhang är den verksamhetsförlagda utbildningen av stor betydelse och kräver att de förskollärare som tar emot studenter också måste kunna formulera sina handlingar och analysera sitt arbete efteråt för att hjälpa den studerande att förena teori med praktik (Johansson, 2004 s. 62.).

I samtalen lyfter både barnskötare, förskollärare och rektorer fram tankar kring den förändring som skett när det gäller utbildningen till förskollärare. Det finns en medvetenhet kring att utbildningen till förskollärare ser helt annorlunda ut idag än den gjorde tidigare. Rektorerna menar att en förskollärare som gått tre och ett halvt år på lärarutbildningen är väldigt kunnig och kommer snabbt in i arbetet med kvalitetsbeskrivningar och dokumentation. Det stämmer väl med Lärarutbildnings-kommitténs slutbetänkande (SOU 1999:63) när det gäller yrkesuppdragets karaktär och komplexitet samt visionerna i svensk utbildningspolitik, där det framhålls att det ställs nya krav på förskolan ”som nu har ett uppdrag som bygger på en läroplan och inte en uppgift som bygger på råd och anvisningar” (s. 141).

I vår studie är alla överens om att den stora skillnaden finns mellan högskoleutbildade förskollärare och barnskötare som kommer direkt från gymnasiet, medan det inte är så stor skillnad mellan barnskötare och förskollärare som arbetat i 15 år eller längre. Det kan bero på att många arbetar kvar på samma förskola i många år och att skillnaderna utjämnas. Det kan också vara brist på adekvat kompetensutveckling.

Definition av yrkesroller

En grupp barnskötare uttrycker att förskollärare mer ser till barns lärande och att alla barn ska lära sig, medan barnskötare mer ser till omsorgen kring hur barnen mår och att de har på sig kläder och att knapparna är knäppta etc.

Förskollärare i sin tur menar att det är skillnad i hur barnskötare och förskollärare tänker om sitt arbete med barnen och menar att de på ett annat sätt vet varför de lägger upp arbete som de gör.

I workshopdiskussionerna kan yrkesrollerna bli en känslig fråga, men kan också ses som en bekräftelse på att yrkesgrupperna har olika utbildningar.

En grupp förskollärare beskriver sina diskussioner i arbetslagen kring vad det skulle innebära om barnskötare skulle ha ett större ansvar för omvårdnad och

förskolläraren ett pedagogiskt ansvar. Som konsekvens skulle barnskötaren öppna och stänga förskolan. I den diskussion som arbetslaget haft uppfattade barnskötaren det som en försämring och skulle i så fall hellre söka sig till ett annat yrke.

I flera av grupperna diskuteras betydelsen av utbildning jämfört med personlig lämplighet.

En förskollärare beskriver skillnaden mellan förskollärare och barnskötare. Hon anser att barnskötarna på hennes förskola är duktiga på "omsorgen om barnen". Förskollärare ser mera till hela gruppen och är mer medvetna i sin planering och hur förskollärare bemöter och tilltalar barnen och "... jag tror att jag tänker ett varv till". Detta stämmer väl överens med vad Hensvold (2003) kommer fram till i sin studie, där hon försökt fånga och beskriva hur förskollärare erfar det pedagogiska arbetet med barn och vilka spår som finns från utbildningen i relation till deras arbete. Det visar sig att förskollärare har stor tilltro till barnen och deras förmågor och att de betonar hur viktigt det är att utgå från barns livsvärld. I studien framkommer också att det är utbildningen som har grundlagt denna barnsyn. En annan förskollärare lyfter också fram skillnaden i medvetenhet om varför man gör saker på ett visst sätt.

Barnskötarna säger att förskollärarna i sin utbildning har läst mer pedagogik och metodik, men att de personliga egenskaperna också är viktiga. Erfarenheter av att vara förälder och att vara dagbarnvårdare lyfts också fram som betydelsefulla i sammanhanget. I en mindre intervjustudie om barnskötaryrket visar Östman (2001) att barnskötarnas personliga erfarenheter av eget föräldraskap har stor betydelse för barnskötarna i deras yrke. Yrkesmässigt befinner de sig nära relationen föräldrar och barn, där tryggheten och närheten är viktigast.

Föreställningen om mammans betydelse "vilar tungt på våra axlar", menar Nordin Hultman (2005) som hävdar att barnen förstår att förskolan inte är något hem och att de vuxna där inte är i stället för deras föräldrar. Hon menar också att utvecklingspsykologin fortfarande har stor betydelse i svensk förskola, trots att läroplanen (Utbildningsdepartementet, 2006) präglas av en samspelssyn när det gäller relationen mellan barnet och omvärlden. Med ett sådant synsätt får den pedagogiska miljön som finns i förskolan stor betydelse för barns lärande, utveckling och socialisation. Många förskolor präglas fortfarande av en hemlik miljö istället för att vara variationsrik.

Enhetlig utbildning

En del av barnskötarna upplever att förskollärare tycker att de gör samma jobb som barnskötare. Det finns förskollärare som inte vill hålla på med dokumentation och pappersarbete, uttrycker någon barnskötare. Barnskötarna kan ofta få höra att de ska vidareutbilda sig, och de flesta av dem skulle vilja utbilda sig. Flera talar om valideringsutbildning: "Vidareutbilda oss, en validering till förskollärare så har vi bara en yrkeskategori". Det finns också barnskötare som är nöjda med sin utbildning och vill fortsätta att vara barnskötare. De har ingen önskan om att utbilda sig till förskollärare.

Validering av erfarenhetsbaserad reell yrkeskompetens förekommer idag, men oftast krävs teoretiska studier för den som ska bli validerad. Förskollärare och rektorer uttrycker att förskollärare tänker på ett annat sätt. Formuleringen ringar in en tänkbar skillnad i yrkesrollerna. Genom teoretiska studier har förskolläraren utvecklat en annan förståelse för innebörden i arbetet. Flera förskollärare som tidigare arbetat som barnskötare och vidareutbildat sig till förskollärare uttrycker att de har utvecklat en förståelsekunskap för olika kunskapsformer, *fakta, färdighet, förståelse och förtroghetskunskap*, (Skolverket, 1998), som de inte hade tidigare. En rimlig tolkning är att man under en lärarutbildning utvecklar förmågan att använda sig av teorier som tankeverktyg för att förstå barns lärande i samspel och handlingar, vilket inte kan utvecklas hos en person enbart genom erfarenhet.

I samtalen framkommer att man lär sig av sina egna erfarenheter och av att arbeta tillsammans med duktiga och erfarna barnskötare och förskollärare.

Jag tycker att det är bra som med min närmaste kollega som jag jobbar med. Hon är ju väldigt duktig. Jag lär mig mycket av henne. Det tycker jag är jättebra. Det är så givande att jobba med en sådan människa. Det ger mig så mycket eftersom hon är driftig men det är som hon är som människa. Bara det. Men att hon är förskollärare hjälper mig för jag lär mig ju saker.

Detta stämmer väl överens med de tankar som finns bland barnskötare om att det måste finnas en personlig lämplighet för att klara av yrket. Det räcker inte att man har genomgått en lång utbildning.

I många olika sammanhang benämner man dem som arbetar i förskolan som pedagoger, förskolepersonal eller endast personal, vilket kan medföra att yrkesidentiteten försvagas eller osynliggörs. I en studie (Enö, 2005) där både barnskötare och förskollärare intervjuats, upplever barnskötare att en del föreläsare

inte känner till att det finns två yrkesgrupper i förskolan. ”Det är ju inget som det pratas om, alltså till exempel föräldrarna vet oftast inte, vi är ju förskolepersonal för dem helt enkelt” (Enö, 2005, s. 115). Enö hävdar att det är en dold hierarki i förskolan och menar att om en individ upplever sig som *bara* barnskötare kan det bidra till att individen kan känna sig hämmade i olika sammanhang.

Relationer kontra yrkesroll

Alla de förskollärare som vi samtalat med i våra grupper uttrycker att det är känsligt att lyfta fram den egna yrkesrollen som förskollärare.

/.../ är det min roll som förskollärare att ta det pedagogiska ansvaret? Det är väldigt känsligt om man säger: ja det är det. Om man nu skulle göra det. Men alltså det säger många barnskötare: Jag har jobbat mycket längre eller jag kan det lika bra.

En barnskötare kan säga om förskollärare: ”hon är förskollärare men hon är inte bättre för det” så skulle jag aldrig säga om en barnskötare.

I alla gruppsamtalen är förskollärare noga med att poängtera att de har goda erfarenheter av att arbeta med duktiga barnskötare. Erfarenheterna har också stor betydelse. Det är stor skillnad på barnskötare som kommer från gymnasieskolans barn- och fritidsprogram och de barnskötare som har äldre utbildning.

Många gånger är det personen i fråga som gör någonting. Det kan vara en väldigt drivande barnskötare och en väldigt passiv förskollärare. Det kan vara tvärtom också naturligtvis. Att man vågar säga: så här tycker jag för att jag har läst till förskollärare. Ja det här står jag för. Så här tänker jag.

Skillnader i yrkesrollerna

I en grupp förskollärare uttrycks skillnaden mellan yrkeskategorierna som att förskollärare betonar lärandet och pedagogiken och barnskötare betonar omsorgen. Kollegor som tidigare varit barnskötare och utbildat sig till förskollärare bekräftar att det förmodligen är mer likheter än skillnader mellan barnskötare och förskollärare.

Kanske är en förskollärare mer säker i sin yrkesroll anser en förskollärare. Det är en allmän syn att alla borde ha samma utbildning. Man funderar dels över vad det är för skillnad och dels över hur man får utöva sitt yrke, sin kompetens. Det

uppfattas som svåra diskussioner, men att det är bra att det lyfts fram. Tankar finns också om att personliga kompetenser har betydelse. Det räcker inte med enbart utbildning. Förskollärarna nämner att det är motsägelsefullt att barnskötare och förskollärare utför samma arbete i arbetslaget men att barnskötare har lägre lön. De menar att det bör finnas en skillnad i yrkesutövandet om man har olika utbildning och olika lön. Enö (2005) menar att socioekonomiska skillnader kan bli synliga i en kontext där två yrkeskategorier med olika utbildningsbakgrund, lön och status arbetar, även om hierarkin är platt.

I ett av gruppsamtalen uttrycker en av förskollärarna att det inte är någon skillnad som beror på olika utbildning:

Inte hos oss, jag kan inte kanalisera det så, för det är inte så. Det finns förskollärare som inte på något vis i världen skulle göra det så som jag skulle göra det och det finns barnskötare som är enormt duktiga. Jag tycker att det är svårt.

Förskollärarna är överens om att det vore bra om alla hade samma utbildning. De tror inte att föräldrar märker någon skillnad mellan de olika yrkeskategorierna, förutom vid utvecklingssamtal, och då endast om de har något att jämföra med. Denna hållning kan bero på att personliga relationer prioriteras framför yrkeskvalifikationer som kan kännas hotfulla.

Rektorerna menar att det generellt är skillnader mellan barnskötare och förskollärare på gruppnivå. Skillnaden handlar främst om den analytiska reflekterande nivån – *varför* man gör saker, men *hur* man gör kan vara ganska lika. På individnivå har personlighet och erfarenhet stor betydelse.

Barnskötarna kanske är mer omvårdande och förskollärare mer om man säger pedagogiska. På de avdelningar där jag har enbart förskollärare så är det mer pedagogiska diskussioner. /.../ Barnskötaren har kanske mer vård i sin utbildning, och förskolläraren mer pedagogik och metodik.

En rektor har erfarenhet av att avdelningar med endast barnskötare kan sakna medvetenhet om innehållsliga frågor, till skillnad mot avdelningar där det finns förskollärare. Rektorn ger ett exempel från en avdelning utan förskollärare. När hon frågade varför de valde att arbeta med ett visst tema svarade barnskötaren att det var för att det verkade roligt och för att de inte hade haft det temat tidigare. Barnskötaren hade enligt rektorn, inte tänkt på att utgå från utvärderingen och de behov som finns i barngruppen. Nu blev det väldigt bra ändå, säger hon, för det gick bra att anpassa temat till utvärderingen i efterhand. Rektorn frågar sig: "Till vilken nytta för barnen?"

En annan rektor beskriver hur hon ser skillnad mellan förskollärares och barnskötares syn på förskolans uppdrag. Man kan se det i samtalet och i bemötandet av barnet. Förskollärare har förmågan att möta barnen i en situation där man kanske hade planerat att göra någonting annat. Hon ser barnens behov och avviker från sin planering, tar en annan riktning och känner ingen frustration i det. Medan barnskötaren kanske har den planerade aktiviteten som ett mål, vilket medför att aktiviteten ska genomföras. Det gäller även i mötet med föräldrarna, att man ser föräldrars behov, man försöker förstå varför föräldrar agerar som de gör. Förskolläraren kan bemöta på ett annat sätt, medan barnskötaren går i för-svar.

Jag vet inte om barnskötare har någon specifik kompetens som inte förskollärare har. Det har jag lite svårt att se./.../ förskollärarna har ju teorierna med sig. Dom har en längre utbildning /.../ en analytisk förmåga som jag tror att barnskötare kan förvärva efter x antal år i samarbete med en god förskollärare.

Alla lyfter också fram att det finns många mycket duktiga barnskötare.

Alla skulle vinna på större tydlighet. Det är stressande för många barnskötare att uppleva att man förväntas arbeta på ett sätt som man inte har utbildning för.

/.../ du ser att skillnaderna blir större och större om du tänker på då, en förskollärare är visserligen inte så gammal heller när de går ut, men man har ändå tre och ett halvt års högskoleutbildning bakom sig. Plus att du har ditt gymnasium, jag tycker att det är stor skillnad. Men jag kan ju också jämföra en nyexad förskollärare med en barnskötare som har hängt med under alla dom här åren... och vidareutbildat sig. Så ser jag ju att många utav dom är jätteduktiga. Så man har ju hela registret så att säga då va.

Det finns otydligheter kring barnskötares och förskollärares yrkesutbildningar och kompetenser. Rektorer uttrycker skillnader mellan yrkesrollerna i samtalen, men ändå förefaller det som att det inte får någon påverkan i arbetslagen. Istället får arbetslagen ansvar att själva hantera detta. En rektor uttrycker att de nyutbildade lärarna med inriktning mot förskola *tar för sig* på ett annat sätt. Är det inte rimligt att en rektor i sin arbetsledande funktion ser till att var och en av de anställda får utrymme för sin kompetens?

När det gäller rektorernas beskrivning av barnskötare och förskollärare är det en komplex bild som framträder. På en generell nivå är det skillnader, men på en individuell nivå måste man ta hänsyn till flera olika aspekter:

- Personliga kvalifikationer.
- Erfarenheter i yrket.
- Barnskötare som arbetat tillsammans med en mer kompetent förskollärare lär sig av denne.
- Barnskötarutbildning förr och nu.
- Lärarutbildningen har förändrats.

I samtalen framstår klart att det är en brist på tydlighet kring barnskötarens och förskollärarens yrkesroller. Det kan vara svårt att diskutera yrkesroller som en neutral principdiskussion eller en kvalitetsaspekt. De nära relationerna i arbetslaget kan för de flesta vara viktigare än yrkesrollen.

Förskolans uppdrag

Förskolans uppdrag har genomgått en del förändringar i och med läroplanens införande och de nya reformerna som vi tidigare beskrivit.

För dagens föräldrar är förskolan en självklar rättighet och alla föräldrar som vill och behöver plats för sina barn har lagstadgad rätt till det. Det är inte längre så att föräldrar tvingas avstå från arbete för att det finns för få förskoleplatser. Samhället ska skapa förutsättningar för att föräldrar ska kunna förena yrkesliv och föräldraskap. Det är inte längre föräldrars behov av omsorg för sina barn som är en förutsättning för barns rätt att delta i förskolpedagogisk verksamhet. När förskolan fick en läroplan och dess verksamhet tillsammans med skolbarns-omsorgen fördes över till utbildningsdepartementet var motiven till detta flera: Alltifrån utbildningens betydelse för länders ekonomiska tillväxt och konkurrens, till att förbättra grundskolans första år (Skolverket, 2004). En utgångspunkt för reformen är att barn påverkas av den sociala miljö och den pedagogiska stimulans som de möter under barndomsåren och därför behövs en förstärkning av förskolans pedagogiska roll. Syftet är inte att förskolans funktion ska förändras, utan den ska fortsätta förena omsorg och pedagogik med utgångspunkt från att barn lär sig och utvecklas i alla sammanhang och inte endast vid vissa speciella tillfällen. Detta har också lovordats i OECD-sammanhang (OECD, 2001).

I Skolverkets (2004) utvärdering framgår att reformen fått ett positivt mottagande, vilket är ovanligt i jämförelse med läroplansreformer inom skolans område.

I en senare utvärdering av Skolverket (2007) visar det sig att förskolan har blivit mer tillgänglig för alla barn, oberoende av föräldrarnas sysselsättning och socio-ekonomiska förhållanden. Detta tack vare de senaste reformerna som genomförts inom förskolan i början av 2000-talet, vilket ligger i linje med reformernas syfte. Det visar sig också att föräldrar över lag är mycket nöjda med förskolans verksamhet. Skolverket har i sin utvärdering också identifierat vissa effekter som på sikt kan leda till brister när det gäller barns behov av kontinuitet och storleken på barngrupperna i förskolan. I rapporten från Skolverket (2007) har dock personaltätheten ökat och barngrupperna minskat, enligt uppgifter från hösten 2006.

Läroplan för förskolan

I samtalen kan vi uppfatta att barnskötare och förskollärare lyfter fram olika aspekter utifrån förskolans läroplan. Barnskötare berör den konflikt de upplever mellan uppdraget och de förutsättningar som finns i förskolan. De anser att barngruppernas storlek medför att det är svårt att hinna med alla barn. Det finns också barn som har långa dagar och behöver mer kroppskontakt, närhet och kärlek än vad de kan få, eftersom det är svårt att hinna ge varje individ ”den ömhet och den värme de behöver”. Någon uttrycker sig så här: ”Det ska finnas en famn att krypa upp i”. Det finns även barnskötare som upplever att det är synd om barnen som går i förskolan.

När det gäller förskollärarna hänvisar de till hur uppdraget formuleras i läroplanen för förskolan. De hänvisar till att förskolan ska vara en trygg, lärorik och rolig miljö för barnen. I första hand är barnen på förskolan för att föräldrarna arbetar och behöver omsorg för sina barn. Då är uppdraget att göra någonting riktigt bra av den tiden som barnen är i förskolan. Några förskollärare poängterar att den ska främja varje barns individuella utveckling och någon uttrycker att förskolan ska utveckla barn kognitivt, socialt, emotionellt och motoriskt, vilket är det viktigaste. Det ingår i uppdraget att främja barns lärande under förskoletiden. Utgångspunkten är det som uttrycks i läroplanens mål att sträva mot. I en av grupperna säger förskollärarna att det viktigaste uppdraget är att barnen ska må bra, bli trygga i sig själva och kunna fungera i grupp. De ska också lära sig regler och tro på sig själva och sin förmåga, men även få upptäcka och experimentera – känna nyfikenhet och lust att lära.

Rektorerna uppfattar för sin egen del förskolans uppdrag som spännande, stort och under förändring. Först kom läroplanen enbart, sedan förskolreformen och nu propositionen. En rektor uttrycker att det är ett enormt stort uppdrag och att det har betydelse att det synliggörs på detta sätt. Hon menar att läroplanen ska finnas levande, från studiedagar till den lilla sagan som läses med barnet.

Flera uttrycker att lärandet är mer i fokus i dag än tidigare, vilket kan få till följd att tendensen att mäta och kontrollera ökar, som en av de intervjuade rektorerna uttrycker. Även Elfström (2005), Månsson och Vallberg Roth (2005) och Skolverket (2004) lyfter fram de svårigheter som finns kring dessa frågor, där det finns risker att det är barnens förmågor som utvärderas och inte verksamheten. Ett sådant synsätt har inget stöd i gällande styrdokument.

Rektorerna relaterar till de medarbetarsamtal och pedagogiska diskussioner som de har med sina barnskötare och förskollärare. Där framkommer en större medvetenhet om vad som ingår i uppdraget. Tidigare handlade det enbart om omsorg och fostran, till att i dag stödja barns utveckling och lärande, inom givna ramar.

De flesta barnskötare och förskollärare är stolta över sitt arbete och trivs mycket bra. De känner arbetsglädje. Det har skett en förändring sedan läroplanen kom – vi har fått en annan status, menar rektorerna. När läroplanen infördes blev det mycket diskussion om innehållet och värdegrunden.

Olika syn på förskolans uppdrag

Det finns barnskötare som erfar att det är skillnad mellan hur barnskötare och förskollärare ser på förskolans uppdrag eftersom förskollärare ”vet att dom har lite mer ansvar när det gäller de pedagogiska frågorna”. En barnskötare anser att om föräldrar har frågor eller klagomål som rör pedagogiska aspekter så får förskolläraren ta den diskussionen, men annars är det inget man tänker på i det dagliga arbetet.

De flesta barnskötare och förskollärare som vi samtalat med och som har många års yrkeserfarenhet relaterar till sina erfarenheter från den tiden när verksamheten inte organiserades enligt mål- och ramstyrning. På ett oreflekterat sätt anser många att barngruppernas storlek är ett hinder för förskolans uppdrag och att mindre barngrupper är en förutsättning.

Gustafsson (2003) har studerat implementering av integration mellan förskoleklass, fritidshem och skolans tidigare skolår. Det är en policyetnografisk studie om hur läroplanstexten tar sig i uttryck i en social praktik.

De tre faktorer som verkar mot en social förändring är ekonomistyrningens dominans inom det lokala utbildningssystemet, avsaknaden av en kollektiv och djupgående värdegemenskap inom arbetslaget, samt bristen på tid (Gustafsson, 2003, s. 343).

Gustafsson anser att ekonomistyrningen med mål och resursfördelningsmodeller blir överordnad de pedagogiska aspekterna i policydokument. Det stämmer med hur barnskötare, förskollärare och rektorer upplever förvaltningsledningens uppfattning av förskolans uppdrag.

Många av dem vi samtalat med anser att det finns en skillnad mellan de som genomgått lärarprogrammet och de som har en äldre utbildning. De nya lärarna kan relatera till läroplanen på ett annat sätt. De är bättre på att formulera sig och dokumentera. De kan knyta styrdokumentet till forskning. ”Det är ju en förändring i lärarutbildningen, det är ju tydligt”. Det finns också anställda som pratar om hur mycket bättre det var förr, när det var högre personaltäthet och mindre barngrupper. Den nya lärarutbildning som införde 2001 har ett större krav på forskningsanknytning.

I våra samtal framkommer tydligt att föräldrakontakten ingår i uppdraget. Föräldrarna ska känna trygghet i att lämna i sina barn i förskolan och många föräldrar har behov av att prata om sina barn. De behöver råd och stöd i sin föräldroll. Föräldrar lägger också mer ansvar på förskolan, är krävande och frågar mycket. Det visar sig också att föräldrar kan uttrycka frustration över att deras barn inte får komma till förskolan mer än 15 timmar per vecka. I vissa fall är det förskolan som bestämmer vilken tid barnet får komma, fastän föräldrarna av olika skäl skulle vilja ha en annan tid för barnets vistelse.

Dom vill att deras barn ska vara med på allting. Även om dom är tretimmarsbarn ska dom vara med på allting för att ja det är så roligt alltihop. Om man går ut i skogen eller vad det nu än gäller och så känner man så här, men snälla någon tänker man då om barnet är här bara tre timmar. Då måste ju föräldern ha massor av tid när de kommer hem. Då kan väl ni själva gå ut i skogen och grilla korv eller vad det nu än gäller.

I ett annat samtal framkommer uppfattningen att det är förskolan som ska vara tydlig med uppdraget för de barn som går 15 timmar per vecka:

att vara på förskolan, att vara i grupp och att delta i de aktiviteter som är lärorika och utvecklande, och att lära sig socialt samspel med kamrater, är ett komplement – något annat för barn än det hemmet kan erbjuda.

De funderar också över vad som är föräldrarnas ansvar och vad som är förskolans ansvar/uppdrag och att det måste tydliggöras.

Förskolans uppdrag, enligt läroplanen, ifrågasätts inte utan uppfattas positivt, men det har inte behandlats i ljuset av att uppdraget förändrats. En allmän uppfattning som uttrycks i grupperna är att maxtaxan har påverkat barnens vistelsetider och att förskolan ger service till föräldrarna. Barns genomsnittliga vistelsetid har dock inte ökat efter de senare årens förskolereformer, eftersom det är fler barn som har korta vistelsetider (Skolverket, 2007). I Skolverkets statistik framkommer ingen märkbar förändring, medan barnskötares och förskollärares upplevelse är att det är fler barn närvarande i förskolan.

Alla barnskötare och förskollärare är eniga om att förvaltningsledningens syn på förskolan mest handlar om att de inte ska överskrida tilldelad budget. Det får inte finnas några tomma platser - vilket medfört stora barngrupper. Det finns ett undantag i vår studie och det är en förskola som har fått gehör för sina önskemål om mindre barngrupper, vilket beror på att det finns barn som är i behov av särskilt stöd och att förskolan är mångkulturell.

Enligt barnskötare kan det också handla om att det är viktigt från förvaltningsledningens sida att läroplanen ska följas på bästa sätt och att ledningen utgår från att förskolan kan anpassa sig ”utan vidare” och att ”de brukar kunna lösa det”. I samtal med förskollärare ger de uttryck för samma upplevelse: att ledningen litar på arbetslagen och så länge de inte får några klagomål så är det bra. De anställda i förskolan är anpassningsbara, fixar större barngrupper och nedskärningar. Klagomål framförs internt på arbetsplatsen och det framgår i kvalitetsbeskrivningar vad de anställda tycker om situationen. Upplevelsen är att planeringen är kortsiktig när det handlar om vad som ska prioriteras och att det i snabb takt kommer nya påbud.

När det gäller den närmaste chefen/rektorn upplever barnskötarna att chefen står på deras sida och har förståelse för vad man tycker, men att det inte finns något gehör för synpunkterna högre upp i organisationen. Förskollärarna känner också genomgående stöd och sympati för sin rektor. De uttrycker att hon (samtliga rektorer är kvinnor) har samma grundsyn som de själva men små reella möjligheter att påverka, eftersom rektor har ett ekonomiskt ansvar och sin ledning att förhålla sig till.

De flesta rektorer uttrycker att förvaltningsledningen ger ett gott stöd, men det handlar också om att uppfylla barnomsorgsgarantin och erbjuda plats inom fyra månader.

Det är ju det vi ska utföra, ett fullgott arbete gentemot våra kunder då, barn och föräldrar. Men sett i större perspektiv är det att lägga den värdegrund som barnen ska bära med sig in i skolan.

Som en sammanfattning av förskolans uppdrag upplever arbetslagen det som en positiv utmaning, samtidigt som man upplever brist på resurser för att kunna genomföra uppdraget i enlighet med läroplanens målformuleringar. Budskapen är dubbla med en inbyggd konflikt med nationellt formulerade mål och kommunala budgetamar.

Kvalitet i förskolan

Kvalitetsfrågor är ett aktuellt område i förskolan, liksom i all annan verksamhet. I regeringens proposition (2004/05:11) fick Skolverket i uppdrag att ta fram allmänna råd om kvalitet i förskolan i syfte att förtydliga verksamheten, utifrån nationella krav och mål. Det ska ges ett reellt stöd för förskolans kvalitetsarbete där Skolverket (2005) har identifierat följande faktorer/områden i de allmänna råden, som är centrala för god kvalitet i förskolan:

- Förutsättningar för verksamheten – förskolans styrning och ledning, personalens kompetens, personaltäthet och barngruppernas storlek.
- Det pedagogiska arbetet – genomförandet av det pedagogiska arbetet som t.ex. helhetssyn på barns utveckling och lärande, förskolans värdegrund och samarbete med föräldrar.
- Måluppfyllelse – förskolans arbete i förhållande till målen och hur detta bedöms.

Dessa områden anser Skolverket bör kunna användas för att bedöma verksamheten från en likvärdighetssynpunkt. I propositionen förordar regeringen att det ställs krav på förskoleverksamheten att upprätta kvalitetsredovisningar, eftersom redovisningen kan utgöra ett effektivt verktyg och stöd i arbetet med att förbättra och öka måluppfyllelsen på både kommun- och verksamhetsnivå.

Alla barn i förskolan skall erbjudas en likvärdig förskoleverksamhet som är av god kvalitet. I regeringens proposition (2004/05:11) ges förslag och bedömningar när det gäller förskolans kvalitet och utveckling. Kvalitetsaspekter i förskolan uttrycks på följande sätt:

Kvalitet i förskolan har flera aspekter. Det handlar om vilka förutsättningar som ges, på vilket sätt det pedagogiska arbetet utförs och med vilken måluppfyllelse förskolan genomför sitt uppdrag (s. 10).

Dahlberg., Moss och Pence (2002) för fram ett postmodernistiskt perspektiv på kvalitet i förskolan. I en forskningsöversikt (Asplund Carlsson et al., 2001) om strukturella faktorer och kvalitet i barnomsorg och skola belyses både hur väl man tillgodoser barns behov av utveckling och lärande samt arbetslagens behov av en god arbetsmiljö.

När det gäller den strukturella kvaliteten är det verksamhetens yttre förutsättningar, såsom förskolans organisation och resurser, som åsyftas: personalens utbildningsnivå, gruppstorlek, personaltäthet och förekomsten av och innehållet i en läroplan. Processkvalitet avser förskolans inre arbete, såsom barnens aktiviteter, interaktionen mellan barn och vuxna etc. Kvaliteten kan också utvidgas till att handla om relationer mellan förskola och föräldrar, enligt Dahlberg m fl (2002). Sheridan (2001) menar att det är barnskötares och förskollärares pedagogiska medvetenhet som har betydelse och hur den kommer till uttryck i deras sätt att tänka och förhålla sig gentemot barn och föräldrar. Resultatkvalitet avser hur väl förskolan når upp till de övergripande målen i läroplanen, det vill säga vissa aspekter av barns utveckling.

Det har genomförts utvärderingar för att se hur förskolan har utvecklats i olika avseenden efter läroplanens införande och vilka konsekvenser det medfört. Det finns få studier som belyser samspelet mellan struktur, process och resultat (Haug, 2003). Framförallt har faktorer som ekonomiska resurser, personaltäthet, barngruppernas storlek samt personalens utbildning och kompetens studerats.

I mindre omfattning har man studerat den sociala och kulturella kontextens betydelse och barngruppernas sammansättning socialt, kulturellt och etniskt – t.ex. faktorer som förskolans upptagningsområde, föräldrarnas utbildningsnivå och andelen barn med utländsk bakgrund (Skolverket, 2004, s. 17).

Förskolans ramar och yttre förutsättningar, den strukturella kvaliteten, kan inte påverkas av barnskötare och förskollärare. Däremot finns det möjligheter att påverka både process- och resultatqualität.

I en studie 1992 om resurseffektivitet och pedagogisk kvalitet i förskolan framkom att det inte finns något generellt samband mellan resurser och kvalitet, men att det finns ett negativt samband mellan kvalitet och resurseffektivitet i områden med låg medelinkomst. Resultaten påvisar att det krävs mer resurser för att erbjuda en likvärdig verksamhet i socialt belastade områden. Andra samband mellan resurser och kvalitet är mera flerdimensionella. Några kvalitetsaspekter omnämns som bidragande till hög effektivitet såsom: god utbildning och arbetsledarens kompetens, ansvar och befogenheter (Bjurek, Gustafsson, Kjulin, Kärrby, 1992).

Skolverkets nationella utvärderingsstudie (2004) avser att belysa hur förskolan har utvecklats efter förskolans övergång till utbildningssystemet under åren 2002 – 2003 och vilken betydelse reformen har för denna utveckling. I utvärderingen visar det sig att det finns variationer i struktur-, process- och resultatqualität, och när de kopplas till varandra finns det en samvariation i följande avseenden, enligt Skolverket.

- *Strukturella faktorer*
främst möjligheterna att rekrytera utbildad personal
- *Processfaktorer*
t.ex. tid för planering och gemensam reflektion
- *Resultatfaktorer*
Samverkan mellan förskola och hem och vilka möjligheter som finns för att tillgodose barn i behov av särskilt stöd

I utvärderingen (Skolverket, 2004) framkommer att det är skillnad i hur väl förskolorna har möjligheter att genomföra sitt uppdrag, beroende på i vilka om-

råden de är belägna. Förskolor i högresursområden⁵ har bättre förutsättningar och klarar i större utsträckning av att genomföra sitt uppdrag än förskolor i lågresursområden⁶, med vissa undantag. Upptagningsområdet och den sociala kontexten är faktorer som har betydelse. I kommunerna är det främst de ekonomiska resurserna och prioriteringar som avgör barngruppernas storlek. Det visar sig att brist på stöd när det gäller resursfördelning och ledning främst drabbar förskolor i resurssvaga områden. Enligt Skolverket är det oroväckande, med utgångspunkt från läroplanens intentioner och utifrån ett likvärdighetsperspektiv, och menar att kommunerna måste se över sina resursfördelningsmodeller. Resultaten i Skolverkets utvärdering tyder på att det blivit ökade skillnader i kvalitet mellan förskolor, då förutsättningarna för reformens genomslag varierar. Vissa förskolor i Skolverkets utvärdering lyfter fram det positiva med att ökade krav också lett till utveckling av verksamheten, medan andra menar att de stora barngrupperna och sämre förutsättningar försvårar uppdraget. Skolverket hänvisar till förskolans läroplan (2006), där det tydligt framgår att resursfördelning till förskolan måste utgå från barns olika förutsättningar och behov. Ett sådant synsätt leder till att resurserna inte kan fördelas lika och att verksamheten inte kan se likadan ut överallt.

I en analys av nyare forsknings- och utvärderingsarbeten om den svenska förskolan har Haug (2003) genomfört en metautvärdering. Han har studerat ett urval av forsknings- och utvärderingsstudier på uppdrag av Skolverket, för att se vilken bild som framträder av förskolans verksamhet. Det visar sig att verksamheten i förskolan är komplex, varierad och olikartad. Skillnaden mellan de intentioner som finns i läroplanen och den verklighet som finns i förskolan är slående, både i generell bemärkelse och i de tematiska områden som finns i det granskade materialet. Det är inte ovanligt, menar Haug, att det är skillnad mellan läroplanen och praxis.

Propositionens innehåll och sammanhang

I våra samtal togs både regeringens proposition (2004/05:11) och arbetshäftet upp som diskussion i grupperna. Det är flera som uttrycker osäkerhet om

⁵ Enligt Skolverket har boendeformen ett starkt samband med faktorer som t ex utbildningsbakgrund, inkomst, andel ensamstående föräldrar, andel arbetslösa, andel socialbidragstagare och andel invandrare. Begreppet högresursområde innebär i detta sammanhang att förskolorna är belägna i områden som antas vara resursstarka.

⁶ Begreppet lågresursområde innebär i detta sammanhang att förskolorna är belägna i områden som antas vara resurssvaga.

propositionens betydelse och dess sammanhang i en demokratisk process. Det finns också funderingar kring hur känd den är bland kollegor. I grupperna diskuterades individens betydelse och vikten av att sträva mot samma mål.

I propositionen anges att barnskötare har betydelse för förskolans verksamhet, vilket också framkommer i samtalsgrupperna.

Det står faktiskt på många ställen att man ska tänka på att barnskötare och förskollärare gör jobbet tillsammans och man klarar sig inte utan barnskötare heller. Det står faktiskt på flera ställen när man läser den och det tycker jag är bra.

Likasa lyfts betydelsen av att synliggöra förskolan i samhället och för politiker. Att det är statushöjande att förskolan blir en egen skolform påpekas också:

/.../samtidigt tyckte jag att det också var det viktigaste att man inte gjorde förskolan till en skola utan att förskolans själ och hur vi arbetar med barnen här, att det fortfarande är så vi ska fortsätta göra.

Några grupper med förskollärare, anser att nu när propositionen har kommit, kan det inte bli försämringar.

Kvalitetsaspekter

De aspekter av kvalitet som tas upp i samtalen kan hänföras till begreppet strukturell kvalitet, som omfattar de förutsättningar som finns för att driva verksamheten. De är inte möjliga att påverka på samma sätt som när det gäller process- och resultatkvalitet. I våra samtal är det främst de strukturella frågorna som grupperna lyfter fram. Barngruppens storlek är den enskilt största faktorn som samtliga grupper berör när det gäller förskolans kvalitet. Detta uttrycks ibland något oreflekterat, som den primärt enda möjligheten att förbättra kvaliteten. Kanske är det ett uttryck för den frustration som framkommer när det gäller brist på att förhålla sig till läroplanen och göra rimliga prioriteringar inom ramen för uppdraget.

Det finns en yrkestradition i förskolan att till stor del själv kunna identifiera arbetets innehåll, då styrdokumentet tidigare varit förhållandevis vagt formulerade och kunnat tolkas med stor frihet. Detta har förändrats nu när förskolan fått en läroplan. Enligt Kampmann (personlig kommunikation 2006–03–29) har det varit unikt att som anställd ha ett så stort inflytande över sitt arbete.

Ytterligare en kvalitetsaspekt som framkommer är behovet av kompetensutveckling som t.ex. handlar om barn i behov av särskilt stöd. En annan viktig fråga som berörs av många i våra samtal är bristen på utbildade förskollärare.

Vidare tar rektorer upp frågan om hur man kan utveckla yrkesrollerna i de förskolor där det inte finns några förskollärare eller endast några få. En sådan situation kan ha uppstått på grund av att man anställt övertaliga barnskötare på förskollärartjänster. Denna snedrekrytering är svår att förändra utan aktiva åtgärder och med stöd från förvaltningsledningen.

När det inte går att rekrytera förskollärare har det i stället anställts andra lärare, vilket barnskötare i Tredala är skeptiska till eftersom de inte anser att dessa lärarna har den kompetens som behövs i förskolan.

Dom har ju inte yngre åldrarna. Man kan säga att om barnskötare saknar viss kompetens så saknar lärare ...

Tänkarna som barnskötarna har tolkar vi som att de är fundersamma över att de blir utkonkurrerade av lärare som har inriktning mot andra åldrar. Samtidigt finns det barnskötare som har lång och gedigen erfarenhet och vill fortsätta att arbeta i förskolan, men saknar formell behörighet. Barnskötarna påtalar också att det i propositionen uttrycks, att barnskötare ska finnas kvar i förskolans verksamhet.

En viss oro uppstår i en av samtalsgrupperna när barnskötarna börjar fundera över hur utvecklingen kan bli.

Denna situation kan man förstå i ljuset av flera olika omständigheter. En är att Lärarförbundet under lång tid har drivit att det enbart ska anställas förskollärare i förskolan. En annan är att det under lång tid inte funnits någon yrkesutbildning till barnskötare. Gymnasieskolans barn- och ungdomsprogram är ett studieförberedande program och alltså inte ett yrkesprogram jämfört med tidigare barnskötarutbildning. Nu finns det en eftergymnasial barnskötarutbildning och intentionerna i propositionen (2004/05:11) är att det ska finnas både barnskötare och förskollärare i förskolorna. Avsikten är inte att barnskötare och förskollärare ska var utbytbara mot varandra på det sätt som det är i många förskolor idag, och inte heller att arbetsuppgifter ska fastställas. Däremot är avsikten att ge respektive yrkesgrupp det ansvar som är i överensstämmelse med respektive utbildningsprofil.

Konsekvenser av propositionen

Med tanke på de förändrade arbetsvillkoren som skrivs fram i propositionen uttrycker förskollärare att det är ledningens ansvar att ange på vilket sätt man ska fördela ansvar och arbete, samtidigt som det skapar oro bland förskollärarna.

Jag tror att det är en process. Det sker inte över en natt. Jag tror att det är svårt att ändra på vissa arbetsplatser där det redan fungerar, då ska man komma in i det här.

Även hos barnskötarna väcker det känslor, om förskollärarna ska ha det övergripande ansvaret. Barnskötarna tolkar det som att vissa av de arbetsuppgifter som delas mellan båda yrkesgrupperna i fortsättningen endast ska utföras av förskollärare.

Alltså jag skulle inte tycka att det skulle vara lika roligt att arbeta om jag inte har samma ansvar, om jag inte skulle få ha samlingar eller utvecklingssamtal och föräldrakontakter.

Olika scenarier framkommer. På en del ställen i kommunen har en förskollärare suttit bredvid barnskötaren när hon ska genomföra ett utvecklingssamtal, och så vill inte barnskötarna att det ska gå till. De menar att man alltid förbereder sig tillsammans inför ett utvecklingssamtal, eftersom det är den gemensamma bilden av hur barnet fungerar i förskolan som ska komma fram i samtalet med föräldern.

/.../ Ska jag liksom säga till mina kollegor ... nej men nu står det så här ... att det är ni som ska ta det så varsågod och ta dom här sex barnen också. Dom diskussionerna är ju uppe nu /.../ det vill inte jag att det ska bli. Jag skulle inte känna mig tillfreds i mitt jobb. Jag vill ha samma ansvar som jag alltid har haft och vara delaktig.

I våra samtal uppstod interna dialoger kring de olika förskolornas sätt att arbeta och möjliga framtidsbilder framkom kring planeringstid och risken för att förskollärare får ägna mer tid till dokumentation. Vikten av arbetsglädje framkom som en kvalitetsaspekt.

Stämningen i arbetslaget kan också påverka kvaliteten i förskolan.

Kvalitén i förskolan kan försämrats om det blir dålig stämning i arbetslagen. Arbetslagen kan komma att behöva mer ledning i ansvarsfördelningsfrågor om det blir en förändring kring vem som ska göra vad.

Rektorerna hoppas och tror att förskolan får en högre status om och när den kommer in under skollagen. De uttrycker också att det med tiden kommer att bli en tydligare ansvarsfördelning mellan barnskötare och förskollärare. Många kommer att pensioneras under de kommande åren och det kommer att underlätta en förändring av ansvarsfördelningen, anser en rektor.

Funderingar om hur förändringarna kommer att genomföras dryftas i grupperna. Ska de ske successivt? Kommer dessa förändringar att ske när det kommer många nyutbildade barnskötare och förskollärare, eftersom de unga förskollärarna tar för sig på ett annat sätt? På många förskolor är medelåldern hög bland barnskötare och förskollärare och förändringen kan komma vid en generationsväxling.

En rektor har förhoppningar i ett kommande generationsskifte. Då tror hon att propositionen kommer att genomföras naturligt, eftersom de nya förskollärarna kommer att ställa andra krav och ta mera plats. Hon tror att nyutbildade barnskötare från gymnasiet får en mer underordnad roll. Vidare tror hon att de duktiga barnskötare som finns i hennes enhet kommer att utbilda sig till förskollärare. Helst skulle hon se att det enbart anställdes förskollärare och att man anställer andra personer med specialkompetens inom olika områden som t.ex. musik. En sådan tjänst skulle kunna vara en heltid på en förskola. I och med den kommande generationsväxling tror hon att uppdraget för de olika yrkeskategorierna kommer att bli annorlunda.

Det finns barnskötare som känner sig beredda på att det kommer att bli förändringar. En av dem menar att eftersom förskollärare har en högre utbildning ska de också få mer ansvar. I propositionen står det också om olika påbyggnadsutbildningar som hon tycker är viktiga att barnskötare får ta del av.

Målen och förslagen i övrigt är bra och viktiga att diskutera, men de kan bli svåra att genomföra med de stora barngrupper som finns nu. Det finns stöd i förskolepropositionen för att det inte ska vara så stora grupper. ”Det står här att gruppstorleken påverkar kvaliteten i förskolan. Stora barngrupper...” (läser högt i propositionen). Barnskötarna hoppas på att propositionen ska få betydelse, men tror att det är ekonomin som avgör i sista hand. Barnen behöver i första hand

trygghet och då behöver barngruppen vara mindre. ”Det blir ju inte bättre av att dom säger två barn på en plats, men dom tänker inte på att det inte finns tillräckligt mycket plats på avdelningen när alla ska sitta”.

Situationen för det enskilda barnet blir olika beroende på det enskilda barnet. De barn som är framåt och tar för sig klarar sig i de stora barngrupperna, medan de barn som är tysta försvinner i mängden.

Även andra faktorer som kan påverka kvaliteten i förskolan framkommer. Det kan vara neddragningar i kommunen.

Om dom säger att vi inte har råd med så många anställda men att vi ska ha lika många barn dom plockar bort några ... ja då sitter vi med skägget i brevlådan och då får vi jobba dubbelt så mycket och då tycker jag att förskolan försämras för då kan inte vi inte stå för den pedagogiska verksamheten och kvalitén som vi ska stå för. Det gör vi ju inte då ... då blir det mer barnpassning.

Det blir samma sak, menar en annan barnskötare, om det blir för många barn i grupperna. Men då påpekar en barnskötare att kvaliteten ökar om det blir mindre barngrupper.

Yttre faktorer kan också påverka, enligt en grupp barnskötare. Deras förskola finns i ett bostadsområde som sakta men säkert håller på att försämras. De känner sig otrygga då det förekommer ungdomsgång och förstörelse på förskolans gård. Familjer i området vill inte bo kvar utan flyttar därifrån.

Många av barnskötarna tycker att föräldrarna ska ta ett större ansvar för sina barn, men att de idag undervärderar sig själva, till förmån för förskolan som därigenom har fått en hög status. När det gäller föräldrarna så hoppas rektorerna på ett bättre föräldrainflytande och att föräldrarnas delaktighet ökar. Föräldrarna behöver också inse vilken betydelse de har för sina barn.

Jag tycker ju att föräldrasamverkan är bland det viktigaste, för det är där jag ser att vi tappar och det har hänt något i det här generationsskiftet. Mer och mer så tappar föräldrarna sitt värde som föräldrar, jag menar dom lämnar ifrån sig rättare sagt.

I övrigt påtalas att förskolans utveckling hänger ihop med omvärlden och politiska beslut, t.ex. beslut om införande av vårdnadsbidrag, då föräldrar kan

komma att välja bort förskolans verksamhet, och rekrytering av förskollärare. Barngruppernas storlek lyfts fram som den enskilt mest avgörande kvalitetsaspekten. Innehåll och kompetens i arbetslagen omnämns anmärkningsvärt lite.

I samtalen uttrycks att det är ett ledningsansvar att bedriva förändringsarbete i syfte att utveckla yrkesrollerna för barnskötare och förskollärare. Flera grupper, mest barnskötare men även förskollärare och rektorer, lyfter fram aspekter, som t.ex. en rädsla över att arbetsglädjen försämras och det blir dålig stämning i arbetslaget.

Det finns en medvetenhet om att yttre faktorer i omvärlden, som politiska beslut och tilldelning av resurser, kan påverka förskolans kvalitetsutveckling. I flera grupper kan vi se en frustration från barnskötarnas och förskollärarnas sida, gentemot föräldrars krav och förväntningar. Det är inte självklart att de som arbetar i förskolan är lojala med förskolans utbildningspolitiska uppdrag utan kan uttrycka moraliserande uppfattningar om att det är bäst för barn att vara hemma med föräldrarna så mycket som möjligt (Sheridan, manus).

Hur väl kvalitén i förskolorna stämmer med innehållet i propositionen funderar flera barnskötare över. De anser att deras vardag består av för stora barngrupper, för låg bemanning och svårigheter att rekrytera vikarier. I en av barnskötargrupperna framkommer att det behövs åtgärder i form av renoveringar, förbättrad utemiljö och utbyte av lekmaterial, om det ska bli någon kvalitet i förskolans verksamhet. I samtalsgrupperna med barnskötare talas det allmänt om hur tempot har ökat i barngrupperna. Tänkbara orsaker som framkommer är att barnen är yngre i grupperna, eftersom sexåringarna har flyttat till skolan, samtidigt som barngrupperna är större. Alla har höga ambitioner, men det är ekonomin och barngruppernas storlek som styr, vilket ofta ses som ett hinder för god kvalitet i verksamheten.

Implementering av förskolepropositionen

Nu har vi kommit fram till det tema som berör själva workshopen. Först beskriver vi utbildningen och genomförandet av en workshop. Därefter lyfter vi fram vad den väcker för tankar och hur man följer upp det som initieras av workshopen.

Workshop

Utbildningssatsningen *Den nya förskolan – med kvalitet i fokus* erbjuds till arbetsgivaren/kommunerna. Det första steget leds av en barnskötare och en förskollärare, som genomgått en särskild handledarutbildning för att kunna leda workshopen, utifrån det material som styrgruppen med representanter från Kommunal och Lärarförbundet tagit fram. Materialet har producerats och distribuerats av företaget OPC Svenska AB. Deras affärsidé är att få människor att prata/kommunicera om svåra saker. De är proffs på logistiken i samtalsprocessen som ska leda till att deltagarna upplever: trygghet, glädje, tydlighet, tempo och logistik.

Det övergripande syftet med workshopen är att skapa intresse och förståelse för innehållet i förskolepropositionen, genom att få igång diskussioner i förskolorna, då barnskötare och förskollärare gemensamt deltar. En workshop pågår i tre timmar inklusive kaffepaus. Uppläggning är tydlig och de som utbildas till handledare får genomgå en tvådagars handledarutbildning. I utbildningen får de själva delta i en workshop. Dessutom får de tydliga instruktioner om den kommande rollen som handledare. De blivande handledarna får också öva konkret på vissa moment, som också problematiseras. Slutligen får de en handledarportfölj som innehåller det material som behövs för att kunna leda kommande workshops. I förbundens inbjudan till workshop formuleras syftet på följande sätt:

Workshopmaterialet framkallar och skapar intressanta diskussioner som syftar till att:

- skapa intresse och förståelse för innehållet i förskolepropositionen
- öka deltagarnas kunskap om propositionens innehåll och de nya kraven på kvalitet
- stimulera till diskussioner om uppdrag, yrkesroller och ansvar i förskolan (Inbjudan till workshop, s. 2).

Efter genomgången workshop följer det andra steget, då avsikten är att diskussionerna ska fortsätta i det egna arbetslaget på arbetsplatsen i samarbete med rektor. Deltagarna på en workshop får med sig ett arbetshäfte för att kunna vidareutveckla de diskussioner som uppkommit och skapa fortsatt fördjupad diskussion i den egna förskolan. Det andra steget kan anordnas som arbetslagsträffar eller någon form av studiecirkel.

De båda förbunden har god kontroll på utbildningens första steg. Varje workshop sammanfattas på ett formaliserat sätt och återförs till OPC som gör

sammanställningar och uppföljningar som redovisas regelbundet. På så sätt finns möjlighet att se vilka frågor som barnskötare respektive förskollärare upplever som mest centrala och vilka frågor som upplevs svåra. Genom ett nätverk har förbunden kontinuerlig kontakt med handledarna för att ta del av deras erfarenheter och intryck.

Genomförande i kommunen

Här ges en generell beskrivning av hur workshopen genomförs i kommunerna. Det finns naturligtvis variationer på genomförandet. En workshop leds av två utbildade handledare, en från Kommunal och en från Lärarförbundet. På en workshop är det 20-80 deltagare, varav hälften är barnskötare och hälften förskollärare. Ledningspersonal inbjuds ibland till en särskild workshop eller får ett eget bord i samband med utbildningen för barnskötare och förskollärare. Arbetsgivarens kurskostnad är 200 kronor/deltagare exklusive moms och fraktkostnader. Genom företaget OPC har de båda förbunden god kontroll på utbildningens första steg. Varje workshop sammanfattas på ett systematiskt sätt som återförs och följs upp av OPC. Som avslutning på workshopen får samtliga deltagare med sig ett arbetshäfte som de kan använda i den fortsatta diskussionen på respektive arbetsplats. Arbetshäftet sammanfattar propositionen och ger förslag på diskussionsfrågor.

I våra samtal framkommer att alla har en positiv inställning till (dessa) workshops. Själva utformningen upplevs som intressant och rolig. Deltagarna säger att: ”Det hände någonting hela tiden, det blev aldrig tråkigt. Vid vissa av frågorna gick tiden alldeles för fort och det var svårt att komma fram till något”. Tiden upplevdes som pressad vilket begränsade diskussionerna, men bidrog till att deltagarna var tvungna att koncentrera sig på innehållet, utan att komma in på något sidospår.

Vad väcker workshop för tankar?

Alla vi har samtalat med är positiva till workshoputbildningen, både när det gäller upplägg och innehåll. Hela utbildningen om propositionen upplevs som unik eftersom två fackförbund har samsats kring en gemensam fråga.

Gruppkonstellationerna vid genomförandet av själva workshopen har betydelse, säger flera grupper. Några frågor som är emotionellt laddade har väckts såsom ansvars- och arbetsfördelning och värdering av barnskötar- respektive förskol-

läraryrket. Reell respektive formell kompetens har diskuterats. Likaså har möjligheter till validering för barnskötare och tankar kring varför alla inte har samma utbildning diskuterats.

Alla är eniga om att det är mycket intressant och givande att träffa kollegor från andra förskolor för att få idéer och utbyta erfarenheter och gemensamt reflektera över de frågor som diskuterats. Man får också inblick i hur andra har det och upptäcker olika slag av problematik. Frågor som väckts är exempelvis hur man kan arbeta med mångkulturella frågor när det inte finns familjer med olika etnisk bakgrund i den egna förskolan och jämställdhetsfrågor kring bemötandet av flickor och pojkar.

När det handlar om hur väl förtrogna barnskötarna och förskollärarna är med innehållet i propositionen varierar det. Alla har inte uppfattat sambandet mellan regeringspropositionen *Kvalitet i förskolan* (Regeringens proposition 2004/05:11) och den aktuella workshopen. Kunskapen kring innehållet i propositionen skiftade bland de barnskötare och förskollärare som vi intervjuade. Därför fick vi ibland gå tillbaka till arbetshäftet och gemensamt fundera över texten. I samtalen framkommer det att sammanhanget inte är riktigt klart för alla, som exempelvis att arbetshäftet utgår från propositionen *Kvalitet i förskolan*, och att det är fackförbunden som ansvarar och genomför den nationella satsningen. Det finns barnskötare som uttrycker förvåning över att fackförbunden initierat arbetet kring propositionen. Flera barnskötare förstår inte hur Kommunal har kunnat gå med på denna satsning. Det fanns andra barnskötare som tycker precis tvärtom och menar att det kan leda till någonting positivt. De anser att det är lättare att samarbeta när man vet sina arbetsuppgifter. En barnskötare säger att hon tänkte att det här är ett tecken på att barnskötare lyfts upp i förskolemiljön. I samtalet med en grupp av barnskötare framkommer att de anser att det är bättre med en tydligare ansvarsfördelning så att varje yrkesgrupp uppskattas på sina egna villkor.

Vidare framkommer det tydligt att frågor kring arbets- och ansvarsfördelning i arbetslagen inte tar sin utgångspunkt i de olika yrkesutbildningarna. Barnskötare har känt sig kränkta, medan förskollärare ser möjligheter att få lyfta fram sin yrkeskompetens i de pedagogiska frågorna. Rektorerna ser inte att det är deras uppgift är att fördela ansvaret, om det inte finns en kommunal överenskommelse i botten. Workshopdiskussionerna väcker också frågor kring strukturella faktorer, så som arbetsvillkor, barngruppers storlek och svårighet att rekrytera förskollärare.

I en workshop berättar någon barnskötare om egna upplevelser av mer eller mindre uttalade konflikter mellan barnskötare och förskollärare i det egna arbetslaget och vilka känslor det väckt. I samtalen tar barnskötare, förskollärare och rektorer upp att många barnskötare känt sig kränkta vid workshopen och upplever sig som ett ”komplement” till förskollärare. Även om de inte själva hamnat i den situationen har de hört andra som har råkat ut för det. De uttrycker att många barnskötare känner sig osäkra och ifrågasatta. Förskollärare upplever frågan om ansvarsfördelning som mycket känslig och många anser att den måste hanteras på ett varsamt sätt, så att det inte blir till nackdel för någon. Reflektioner framkommer kring vad utbildning har för betydelse i jämförelse med personlig lämplighet och kompetens. Även att det ska vara lika lön för lika arbete, oavsett utbildning och titel är frågor som diskuteras.

Ingen tar direkt upp utbildningens betydelse för individens personlighetsutveckling. Med de förskollärare som innan sin utbildning varit barnskötare uttrycker med varsamhet att de har förändrats och att förändringen inte består i vad de faktiskt utför, men att de tänker på ett annat sätt.

Rektorerna anser att det är olika hur man uppfattat deltagandet i workshopen – en del barnskötare säger att det var jobbigt när de hamnat i grupper där förskollärare blev dominerande. Det fanns också förskollärare som backade väldigt mycket och som kände att de inte var tillräckligt starka för att stå för sin yrkesroll. Rollfördelningen är en känslig fråga. En rektor anser att det är svårt för hennes arbetslag, eftersom de har arbetat tillsammans i 25-30 år. Rektorn anser att hon diskuterat frågan med arbetslaget och att ”det får väcka lite känslor ibland”. Flera rektorer pratar om att det behövs en större tydlighet kring ansvarsområden, vilket också skulle kunna stärka barnskötarens och förskollärares kompetenser.

Det finns många funderingar kring hur det skulle se ut i praktiken om förskollärare skulle vara ansvariga. I vissa av gruppsamtalen med barnskötare framkommer att det finns olikheter när det gäller frågor kring barnskötarnas planeringstid, utvecklingssamtal etc. I andra arbetslag har man själva gjort en överenskommelse om reglering av tiden och utgått från arbetsuppgifterna.

När det gäller bemanning ser det olika ut på olika avdelningar. Det finns avdelningar där en ensam barnskötare arbetar tillsammans med personal utan adekvat utbildning. Då får barnskötaren ta allt ansvar och det väcker funderingar över

lön, ansvar och utbildning. Det finns andra arbetslag där det endast finns en förskollärare och där arbetslaget har arbetat ihop i många år och delat på alla syslor.

Funderingar som väcks är också varför det fortfarande utbildas barnskötare, när det inte är någon efterfrågan på dem. Många problem skulle lösas om det endast fanns en yrkeskategori. Det är en allmän uppfattning bland barnskötare och förskollärare att det skulle underlätta om alla hade samma högskoleutbildning. En förskollärare berättar att hon har tagit upp frågan om att alla borde ha högskoleutbildning under workshopen – inte för att någon är dålig – men för att man ska ha en gemensam grund att utgå från, men hon var mycket medveten om att det kunde uppfattas som hotfullt av barnskötare.

I flera kommuner finns valideringsutbildningar för barnskötare som ger förskollärarkompetens. Vilket behov som kommer att finnas av barnskötare är också något som kommer fram i diskussionerna, och i en av förskolorna tror inte barnskötarna att det blir någon nyrekrytering av barnskötare när de som är äldre slutar.

En rektor anser att det finns duktiga och kompetenta barnskötare som man kan ”lyfta”, och det finns de som känner att ”jag är barnskötare – nu får jag bara göra skräpet”.

För en av rektorerna är det stora problemet att hon har så få förskollärare anställda och hon funderar över hur det kommer att bli när frågeställningar kring rollfördelningen väcks. Utifrån de samtal vi har haft är det tydligt att workshop sätter igång en hel del tankar, väcker nya frågor och känslor.

Hur går förskolorna vidare efter workshopen?

Efter genomgången workshop följer det andra steget av satsningen, som sker på den egna arbetsplatsen, i form av diskussioner där rektor finns med. Som hjälp kan arbetshäftet från workshopen användas, då det innehåller konkreta frågeställningar kring de olika områden som berörts. Tanken är att diskussionerna som uppkommit under workshopen ska kunna vidareutvecklas och skapa fortsatt fördjupad diskussion i den egna förskolan, på arbetslagsträffar, studiedagar eller i studiecirklar.

Det visar sig att det är stor variation i uppföljningen av workshopsarbetet. Oftast har det förekommit spontana diskussioner i samband med workshopen eller strax efteråt. Det mest förekommande är att workshopen följs upp på en arbetsplatsträff vid något tillfälle.

I Ettåkra har samtliga som vi intervjuat genomfört någon uppföljning av workshopen. Utvalda representanter deltog i workshopen. Vi har varit med vid arbetsplatsträffar på tre av de fyra enheterna som ingår i studien. En enhet hade redan genomfört sin uppföljning när vi påbörjade vår utvärdering.

En av rektorerna berättar om deras halvdag, där de valt områdena ansvar och kompetensutveckling som utgångspunkt för sina diskussioner.

Vi hade en halv studiedag som vi ägnade åt det här materialet. Vi [rektorer och de som varit på workshop] valde ut några punkter ur materialet för att diskutera. Vad olika ord stod för. Skillnader och likheter. Vilka av dessa begrepp är svåra att förklara? Vad vi behöver för kompetensutveckling? Vi hade fyra timmar på oss och det var givande. Därefter har det inte funnits mer tid för uppföljning, fastän att ambitionen har funnits

En rektor berättar att de på hennes enhet har planerat två dagar per yrkeskategori för kompetensutveckling på grund av det som framkommit i uppföljningen av workshopen. Tidigare har man inte haft den uppdelningen. Det behövs olika typer av kompetensutbildning. Allt från pedagogik till rena baskunskaper, som att lära sig skriva/stava och hur man läser en text.

Spontana diskussioner har dykt upp, berättar en rektor, och i samband med de utvecklingssamtal som har pågått i nära anslutning till workshopen har både förskollärare och barnskötare funderat över sin framtid: Vad ska jag göra? Vad vill jag göra? Vad förväntas av mig? Rektor menar att man måste våga prata om de tankar som kommer, men hur den fackliga diskussionen ser ut känner hon inte till. Det finns dock ett stort intresse för kvalitetsfrågor bland hennes barnskötare och förskollärare.

Rektor, barnskötare och förskollärare berättar samstämmigt, i respektive samtal, att man genomförde en workshop på en arbetsplatsträff under våren, på varje förskola, och sedan ska man fortsätta detta arbete på planeringsdagar i september och gå vidare med de två frågor man valt att fokusera, på respektive förskola.

I en annan enhet har rektor en utvecklingsplan för uppföljning av workshopen. Den har hon lagt upp tillsammans med barnskötaren och förskolläraren som deltagit.

För mig är det arbetstider etc. Det handlar mer om hur vi lägger upp det sedan. Det kan i och för sig vara en känslig del för personalen, men hade vi börjat med det så hade vi fastnat där för så var det med lärarna när deras USK skulle försvinna. Viktiga kvalitetsaspekter ger en plattform att stå på, ”detta är vi bra på”.

Vid intervjutillfället hade den första uppföljningen genomförts och rektorn är mycket nöjd. Det blev tydligt att arbetslagen har en samsyn och att de vågar delge varandra sina kunskaper.

Vid ytterligare en enhet har de planerat två arbetsplatsträffar då uppföljning av workshopen ska ske utifrån det material deltagarna fick där. Uppföljningen har planerats av rektor och de som deltagit i workshopen. Vid uppföljningen citerar rektor vad arbetslagen har uttryckt. Det framkommer i våra samtal med barnskötare och förskollärare att de är skeptiska till vad som ska komma ut av satsningen: ”Vad ska vi göra, är det ytterligare något som vi ska skriva så blir det inget av det”. De upplever att det är många processer som påbörjats och som inte kommer att leda till något. De har tidigare saknat återkoppling kring annat de arbetat med ”Inget är planerat framåt. Det är som så mycket annat att det rinner ut i sanden. Det är för mycket som ska tas upp så vi hinner inte” säger barnskötaren och syftar på arbetsplatsträffarna.

En rektor i Ettåkra berättar att efter genomförda workshops, för ungefär ett år sedan, hade man en uppföljning med arbetslagen vid ett tillfälle och utgångspunkten för samtalet var arbetshäftet. De hann bara påbörja en diskussion och sedan har det blivit liggande. ”Vi har ju inte så mycket tid, för vår personal. Vi har våra arbetsplatsträffar och den tiden ska räcka till allt”. Det har också förekommit spontana diskussioner på gården och i kafferummet, men eftersom ingen tid har avsatts har diskussionerna avstannat.

En rektor uttrycker förvåning över att arbetslagen pratar så lite om innehållet i workshopen, även vid uppföljningen på en av arbetsplatsträffarna.

I kommunerna Tvåne och Tredala, där samtliga förskollärare, barnskötare och rektorer deltagit i workshops, kan deras beskrivningar av workshopen liknas vid en "happening", en rolig, välordnad, fartfylld fortbildningsdag, utan någon direkt uppföljning.

När vi besöker Tvåne har det gått lång tid sedan dessa workshops genomfördes och inför vår intervju tar de tagit fram materialet igen. På en enhet har de haft fortbildning kring propositionen *Kvalitet i förskolan*. Alla har läst den och listat viktiga punkter som ska sammanställas för att sedan gå vidare med det. En rektor menar att detta är en del i en plan över hur de ska gå vidare efter workshopen.

Deltagarna ombads att avvakta med diskussioner om workshops till dess att alla hade deltagit, med påföljd att det dröjde över ett halvt år innan alla hade gått, och då var det inte lika aktuellt längre att diskutera upplevelsen och innehållet. Alla skulle vara förväntansfulla, och det var de, men diskussionen kom aldrig igång spontant på förskolan.

Det finns förskolor i Tvåne som har en långsiktigt utarbetad plan över hur uppföljningen ska gå till. I planeringsarbetet har representanter som deltagit i workshops varit delaktiga och även fått ansvar för vissa delar av uppföljningen. Häftet de fick där har använts i uppföljningsarbetet.

I en förskoleenhet i Tvåne har det under hösten 2006 påbörjats en ny fortbildning utifrån Skolverkets *Allmänna råd för kvalitet i förskolan* (Skolverket, 2005), som alla läst. I gruppssamtalen framkommer att barnskötare och förskollärare upplever att det är något nytt/annat, men på frågan om det kan höra ihop med workshopen blir svaret att det inte är någon uppföljning utan det är något nytt, även om det kan finnas ett visst samband med propositionen. Rektor däremot uttrycker att det är en uppföljning.

I den andra enheten i kommunen säger förskollärarna att det ska bli någon uppföljning, men de vet inte vilka som är berörda och om det är något som är gemensamt för hela kommunen. Under hösten 2006 har innehållet på arbetsplatsträffarna handlat om att utvecklas mot att vara en Reggio Emilia-inspirerad förskola.

Ett hinder för att följa upp den genomförda workshopen är att det pågår så mycket samtidigt, och man har dessutom haft en arbetsmiljöenkät som till viss del tar upp samma frågor. Denna rektor avvaktar att man gemensamt med kollegor i områdets ledningsgrupp ska komma fram till hur man ska jobba med uppföljningen.

I Tvånne var vi med när de fackliga representanterna avrapporterade sina erfarenheter till den som är utvecklingsansvarig i kommunen. Nästan alla barnskötare och förskollärare har deltagit i en workshop. Det kommer därför att arrangeras fler workshops för att man ska nå alla. I Tvånne är förankringen till kommunledningen stark och de som är handledare för dessa workshops har därför fått stor legitimitet i uppdraget. Deltagande i workshops och arbete med propositionen ingår som en del i kommunens utvecklingsarbete.

Utvärdering av workshopsarbetet under våren 2006 i Tvånne

Handledarna för workshopen har sammanfattat sina tankar och erfarenheter från utvecklingsarbetet som lämnats till den som är utvecklingsansvarig i kommunen, handledarnas kontaktpersoner, styrgruppen och till oss. Av rapporten framgår att:

- Samarbetet mellan arbetsgivaren och de fackliga organisationerna har fungerat utmärkt, samt samarbetet Kommunal och Lärarförbundet.
- Workshopen har väckt tankar och idéer hos barnskötare och förskollärare. Arbetslagets utveckling är den viktigaste frågan för arbetstagarna. Det framgår att arbetsglädjen, där ”alla älskar sitt jobb”, är viktigast av allt.
- Fokus är på arbetslaget och inte på yrket, vilket speciellt gäller de som arbetat länge (generellt). Rädsla finns för förändringar i arbetslaget samt rädsla för konflikter.
- Svårt att uttrycka vilka kompetenser man har. Vad är vi bra på? Vad behöver vi? Det var den svåraste frågan på workshopen. Okunskapen om innehållet i propositionen var stor.
- Materialet som Kommunal och Lärarförbundet har tagit fram genom OPC har varit mycket bra.
- Närvaron har varit hög. Av 987 barnskötare och förskollärare har 699 deltagit i en workshop, samt 37 rektorer/chefer.
- Handledarna har fått förfrågan från andra kommuner om att hjälpa till med deras workshops.

- Medlemmarna har uppmärksammat att de fackliga organisationerna arbetar med utvecklings- och yrkesfrågor. Även arbetsgivaren har gjort samma upptäckt.

Eftersom samtliga har deltagit i en workshop kommer vi som utvärderare här in i en annan fas än i Ettåkra. Rektorerna i Tvåne har identifierats som en nyckelgrupp inför fortsättningen. På ett stormöte har arbetsgivaren på ett tydligt sätt informerat om att det är rektorerna som ska ansvara för fortsättningen.

I Tredala har det inte varit någon uppföljning, men indirekt kan dessa frågor beröras i andra sammanhang. I en av kommunerna kommer uppföljningen att ske under innevarande läsår. Till exempel i samtal vid nystart av en förskola och i en facklig utbildning kring yrkesrollen, som förskollärare har deltagit i under hösten 2006. Men en allmän uppfattning är att det är något nytt hela tiden så att man aldrig får arbeta klart med något. I Tredala har ingen sammanställning från workshopsarbetet sänts ut, vilket medfört att det har varit svårt att komma ihåg vad som kom ut av dagen.

Det är värt att notera att endast en av de nio intervjuade rektorerna har planerat och genomfört en uppföljning för att implementera intentionerna i propositionen. De andra har prioriterat andra frågor och händelser. De hänvisar till tidsbrist eller till att det kommer så mycket nytt hela tiden.

Arbetsplatsträffar

Vid tre förskoleenheter i kommun Ettåkra har vi följt upp vad som händer efter genomförda workshops, vid deras arbetsplatsträffar (APT). Vid APT deltar samtliga barnskötare och förskollärare som är anställda i den berörda förskoleenheten. I nedanstående lista redovisas enheterna och vid hur många tillfällen som vi deltog vid deras uppföljning.

- I förskoleenhet 1:2 deltog vi vid ett tillfälle.
- I förskoleenhet 1:3 deltog vi vid sex tillfällen under en period av cirka åtta månader.
- I förskoleenhet 1:4 deltog vi vid två tillfällen med en månads mellanrum.

Vår uppföljning av workshops på APT har blivit olika beroende på var i processen de olika förskolorna har befunnit sig. Då förskoleenhet 1:3 redan från början tog fram en långsiktig plan över sin uppföljning, bestämde vi oss för att följa den processen över en längre tid än de övriga enheterna.

I förskoleenhet 1:1 inträffade uppföljningen av workshop innan vi påbörjat utvärderingen. Vad vi vet är att rektorerna gemensamt i området bestämde för att kompetensutveckla barnskötare och förskollärare med utgångspunkt från att de har olika yrkesutbildningar.

När vi medverkade på APT berättade vi inledningsvis om vårt uppdrag. Vi intog en observatörsroll och ingick i var sin mindre grupp och följde processen genom att vara närvarande, lyssna och anteckna, utan att delta i diskussionerna. I undantagsfall fick vi någon fråga där vi fick förtydliga vår roll. Efter att ha medverkat vid de olika uppföljningarna kan vi konstatera att rektorerna använder sig av följande tre olika angreppssätt vid uppföljningen av workshops:

- Uppföljning utifrån arbetshäftet
- Uppföljning med workshop som modell
- Uppföljning som ett förändringsarbete.

Nedan följer en kort beskrivning av de olika sätten att följa upp workshops som vi erfarit. I samtliga enheter i Ettåkra är det endast några få barnskötare/förskollärare som har deltagit i workshops. De flesta av deltagarna har vid uppföljningstillfällena inte diskuterat frågorna på samma sätt som vid workshoppen.

Uppföljning utifrån arbetshäftet

I denna enhet sker uppföljningen på två arbetsplatsträffar. Vid båda de tillfällen som vi deltar börjar man med att alla samlas, rektor hälsar välkommen och talar om vad alla ska göra och var de olika arbetslagen ska sätta sig och arbeta. I de grupper där vi är med går man igenom häftet med uppföljningsfrågorna, hälften vid den första arbetsplatsträffen och andra hälften vid tillfälle två. Alla har inte uppfattat syftet och flera har svårt att förstå texten och frågeställningarna i häftet. Enbart ett fåtal av deltagarna i varje grupp har deltagit i workshop. De har ett arbetshäfte per arbetslag och läser innantill för varandra.

Fokus i diskussionerna hamnar ofta på att försöka förstå och genomföra uppgiften. Flera frågeställningar är en typ av värderingsövning, där man ska prioritera påståenden. Ett av arbetslagen hinner med hela häftet vid första tillfället. Som avslutning på kvällen sker en återsamling. Rektor lyssnar på synpunkter och reaktioner och bemöter en del frågor. Det sker ingen dokumentation.

Vårt deltagande ses som en garanti för att det ska ske något och att deras synpunkter ska framföras till fackförbund och förvaltningsledning.

Uppföljning med workshop som modell

Uppföljningen genomfördes på liknande sätt som workshopen, form och innehåll är identiska med de som de fackliga förbunden genomfört. Ledare för workshopen var samma personer som genomgick förbundens workshop. Fortsättningsvis kommer det att bli en planeringskonferens för dessa förskolor där diskussionerna kommer att fortsätta.

På arbetsplatsträffen pågår livliga diskussioner och arbetsbladen fylls på med deltagarnas gemensamma tankar. När en fråga är avklarad hängs ett nytt protokoll upp. Det visar sig att många av de begrepp som används inom förskolan kan vara svåra att förklara, både inom och utanför förskolan. Det hettar till i diskussionen som handlar om att fokusera på ansvar mellan förskollärare och barnskötare. Att hävda sin roll är svårt, förskollärarna backar och barnskötarna känner sig provocerade. Det framkommer att det bästa vore om alla hade samma utbildning så att ingen blir degraderad. På frågan om kompetensutveckling fokuseras det som är intressant och roligt för den enskilde individen, man ser inte till relevansen för de olika yrkeskategorierna.

Arbetsplatsträffen avslutas genom att rektor berättar hur arbetet ska fortsätta under hösten, och att båda yrkeskategorierna behöver finnas och att det är viktigt att man har olika utbildningar. Men hon tror att det på sikt enbart kommer att finnas en yrkeskategori i förskolan.

Uppföljning som ett förändringsarbete

Rektor på denna förskolenhet har upprättat en utvecklingsplan för uppföljning av workshopen. Den har hon lagt upp tillsammans med barnskötaren och förskolläraren som deltagit i workshopen.

De har noga valt ut i vilken ordning de ska behandla olika områden. Första gången har de genomgång och arbetar i storgrupp. Deltagarna själva får fullfölja meningar kring när förskolan är rolig, trygg och lärorik och diskutera detta, både i förhållande till barnen och till sig själva. Utifrån denna sammankomst har de byggt upp en plattform kring ”att förskolan ska vara rolig, trygg och lärorik och det ska vi ha med oss nu när vi jobbar”. Vid nästa uppföljningstillfälle ska de gå in på frågor kring arbetslaget och föräldrar. Visionen med uppföljningen är att

lyfta kvaliteten som utgör själva grunden i propositionen. Dessa tankar var de som rektorn delgav barnskötaren och förskolläraren när de skulle planera uppföljningen och det var ingen som hade något att invända. Det har inte heller varit några fackliga diskussioner. Rektorns plan är att det första mötet på vårterminen ska följas av två träffar under hösten där de fortsätter att arbeta både i hela gruppen och i smågrupper med diskussioner kring: arbetslaget, utveckling och lärande och föräldrainflytande. Vid den sista träffen under hösten ska de ta upp arbetsfördelning och kompetensutveckling och hur de ska utveckla sitt kvalitetsarbete. Ambitionen är att det man diskuterat och kommit fram till ska verkställas under år 2007.

Innan det första mötet som ska behandla "Kvalitet i förskolan" har alla fått en tid- och innehållsplan som visar hur uppföljningen kommer att gå till.

Inför den första arbetsplatsträffen ska alla ha läst de *Allmänna råden för Kvalitet i förskolan* (Skolverket, 2005).

Tillfälle 1

- Genomgång av upplägget med "Kvalitet i förskolan"
- Arbete i storgrupp: Vad är mest glädjande med att arbeta med barn?
- Arbete i smågrupper: "Fullfölj meningen ... rolig, trygg, lärorik"
- Fördjupning av ovanstående
- Sammanfattning /dokumentation i storgrupp

Tillfälle 2

- Tillbakablick på vad vi gjorde i april
- Arbete i smågrupper: Arbetslaget
- Utveckling och lärande
- Föräldrar
- Sammanfattning/dokumentation i storgrupp

Tillfälle 3

- Tillbakablick på tidigare APT
- Arbete i smågrupper: Arbetsfördelning
- Kompetensutveckling
- Utveckla kvalitetsarbetet
- Sammanfattning/dokumentation i storgrupp

Det blev en viss förskjutning i programmet, vilket medförde att ytterligare möten lades in under 2007 med samma struktur som ovan fast med andra diskussionsfrågor. Redan vid den första arbetsplatsträffen framkom att det fanns svårigheter att hinna dokumentera, utvärdera och följa upp arbetet på de olika avdelningarna.

Inför varje arbetsplatsträff har mötet förberetts med rubriker på blädderblock som används när arbetslagen är indelad i två mindre grupper. Grupperna var desamma vid alla tillfällen. Rektor växlar och är med i båda grupperna som leds av barnskötaren och förskolläraren som deltagit i workshopen.

Innan arbetet börjar samlas alla och dricker kaffe, medan rektor informerar om kvällens innehåll. Därefter sätter man sig i sina grupper och det gruppen kommer fram till dokumenteras på blädderblocket. Efter varje pass samlas båda grupperna och berättar vad de kommit fram till. Därefter fortsätter arbetet i de båda grupperna. Hur lång tid grupperna får arbeta bestäms efterhand tillsammans med rektor, barnskötare och förskollärare. Undan för undan hängs blad från blädderblocket upp på väggen så att alla kan ta del av varandras tankar och reflektioner. Likheter och olikheter belyses och diskuteras i slutet av kvällen och rektor binder samman helheten. Det beslutas om på vilket sätt det som kommit fram ska användas. Vad kan bli bättre? Det görs också kopplingar bakåt i tiden, till kvalitetsmätningar etc. för att förstärka betydelsen av olika frågor. Dokumentation skrivs ut mellan varje APT och delas ut till alla och rektor går igenom vad man kom fram till vid föregående tillfälle. För varje tillfälle som går närmar de sig de svåra frågorna som ansvarsfördelning, olika kompetenser, olika roller, vem gör vad, vikten av att arbeta mot samma mål osv. De tankar som kommer fram konkretiseras i vardagen. Dokumentation som är genomförd kommer att omsättas i handling och användas i förskolan.

Uppföljningsarbetet sammanfattas gemensamt och upplevs som positivt av samtliga. Viktiga frågor har diskuterats, alla har varit aktiva och kreativa. De har lyft fram det som har varit lustfyllt i arbetet, vid känsliga diskussioner har de vågat var öppna inför varandra.

Vid den sista träffen beslutas att rektor ska utse en person per avdelning som ska vara avdelningsansvarig och bilda en pedagogisk grupp som arbetar med olika pedagogiska frågor som sedan går tillbaka till den egna avdelningen för att inhämta synpunkter. Vid behov tas vissa frågor upp i storgrupp. Rektor kommer också att ta fram ett ”dokument” med utgångspunkt från det arbete som pågått, vilket ska diskuteras med dem som är avdelningsansvariga.

I förskolans sammanfattning av arbetet med ”Kvalitet i förskolan” framkom följande:

- Det har varit mycket positivt
- Vi har lyft fram massor – ser samma saker i grupperna
- Vi har varit aktiva
- Vi har varit kreativa
- Lyft fram det som varit kärnfullt – välstrukturerat – haft ”tidspress”
- Vid känsliga diskussioner – vågat tänka högt – känts bra – givit bra diskussioner alla har kommit till tals – mycket positivt.
- Måste bli levande diskussioner i fortsättningen ... bara en början

De ska fortsättningsvis tänka på att arbeta med ett moment i taget och låta det få ta tid. Utgångspunkten för det fortsatta arbetet är att ta vara på varandras kompetenser, hålla de pedagogiska diskussionerna levande och utgå från det som är positivt.

En barnskötare reflekterar över hur mycket roligare det är att arbeta på småbarnsavdelningen nu än tidigare när diskussionerna mest handlade om att ”barnen skulle vara mätta och torra”. Detta skulle hon inte vilja gå tillbaka till.

Sammanfattande slutord

Syftet med workshops är att skapa intresse och förståelse för innehållet i förskolepropositionen och öka deltagarnas kunskap om propositionens innehåll och de nya krav på kvalitet som förs fram, samt stimulera till diskussioner om uppdrag, yrkesroller och ansvarsfrågor i förskolan. Efter workshops följer steg två som genomförs på den egna arbetsplatsen. Vad händer då? I vår utvärdering kan vi ge några exempel från de berörda kommunerna. Ett exempel är att det tagits politiska beslut om ansvarsfördelning som inte fullt ut har förankrats i arbetslagen. Ett annat exempel är ett välplanerat genomförande av workshops på kommunledningsnivå i samarbete med fackliga företrädare. När man når steg två, som innebär att diskussionerna ska fortsätta på arbetsplatsen, är inte cheferna beredda på att ta över ansvaret. Vi har också observerat flera olika sätt att följa upp workshopen på respektive förskola.

- På en enhet har man kommit fram till att alla behöver kompetensutveckling och att den ska vara olika för barnskötare respektive förskollärare.
- På nästa enhet har rektor, en barnskötare och en förskollärare planerat uppföljning av workshopen på arbetsplatsträffar på ett tydligt och noggrant sätt, med en klar tidsplan för arbetet, som förlängdes eftersom arbetet tog längre tid än planerat. Ett beslut fattades som kommer att verkställas under 2007.
- På en annan enhet genomförs en ”workshop” med samma upplägg som den workshop som en barnskötare och en förskollärare tidigare deltagit på. De har kopierat materialet från workshopen och ansvarar för planering och genomförande på en APT, där deras kollegor deltar. Diskussionen ska fortsätta på planeringsdagar.
- På en enhet har de barnskötare och förskollärare som varit på workshop huvudansvaret för uppföljningen vid arbetsplatsträff. Diskussionerna sker i mindre grupper med två arbetslag i varje grupp. Syftet är otydligt och flera i grupperna har svårt att förstå texten och frågeställningarna i det kopierade arbetshäftet som finns tillgängligt. Det finns enbart ett häfte per grupp och de får läsa frågeställningarna inntill för varandra. Fokus i diskussionerna hamnar ofta på att försöka förstå uppgiften och besvara den skriftligt.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att workshops väcker angelägna frågor, men uppföljningen är oftast bristfällig. Uttalanden kring workshops och materialet är allmänt mycket positiva och uppskattande. Häftet som deltagarna fick med sig från workshopen har enligt deltagarna varit mycket användbart i uppföljningsarbetet.

Processen går långsamt framåt. Från att de första deltagarna genomgått en workshop dröjer det innan strukturerade diskussioner kommer i gång på arbetsplatsen. Ofta behövs flera arbetsplatsträffar för att diskutera och arbeta sig igenom de frågor som man valt ut.

Det har funnits en något avvaktande attityd till vår medverkan. När vi väl har kommit på plats och skapat kontakt har det fungerat alldeles utmärkt. Vi har varit med om intressanta diskussioner på arbetsplatsträffar. Texten har inte alltid varit lätt att förstå och det är inte självklart för alla vad en proposition är.

Vår upplevelse är att det finns en variation i hur rektorer ser på sin egen roll som ansvariga för att bidra till en ökad tydlighet kring de olika yrkesrollerna i förskolan. Rektorerna tror att propositionen på sikt kommer att stärka förskolan och att föräldrar kommer att ställa krav på förskolans verksamhet.

Yrkesrollen är en ”het fråga” som det finns all anledning att fördjupa sig i. Arbetslagen visar att det finns behov av ledning i denna fråga. Det visar sig i utvärderingen, att samarbetet i arbetslagen sker efter principer om rättvisefördelning och allas lika värde. Personliga relationer prioriteras mer än yrkesrollen. Det är inget som man kan lösa i sitt arbetslag, eftersom det då kan bli alltför personligt. Diskussionen måste ske på ett generellt plan både lokalt och centralt eftersom det är svårt att skilja på arbetsfördelning och ansvarsfördelning. Det finns svårigheter att lyfta sig från vardagen till att se intentionerna i propositionen.

Beskrivningen av hur barnskötare och förskollärare uppfattar förskolans uppdrag kan sammanfattas med att förskollärare oftast har en djupare förståelse för uppdraget i förskolan, vilket kan relateras till deras utbildning.

Barnskötare uttrycker inte att det är någon större skillnad mellan barnskötare och förskollärare när det gäller yrkesrollen, utan det är den personliga lämpligheten och erfarenheterna som har betydelse. Förskollärarna uttrycker att det är skillnad på en generell nivå, men att de är dåliga på att lyfta fram den. De framhåller även att det finns duktiga barnskötare. Rektorerna är mycket tydliga med att det är skillnad i yrkesrollerna, men att erfarenheter också har betydelse. De anser precis som förskollärarna att det finns många duktiga barnskötare.

Barnskötarnas beskrivning stämmer väl överens med det rättvisetänkande som styr arbets- och ansvarsfördelning i arbetslagen. Förskollärarnas beskrivning, antyder att de inte hävdar sin kompetens i arbetslagen.

Det är förvånansvärt att rektorerna inte är tydliga med att de har högre krav på förskollärare, och att de i sin roll som arbetsledare i större utsträckning påverkar fördelning av arbete och ansvar i arbetslagen. Det framgår att barnskötare och förskollärare allmänt har en otydlig uppfattning om varandras formella kompetenser. Lojaliteten mot arbetslaget är ”heligt”. Många barnskötare upplever sig ifrågasatta, medan förskollärare är lojala med sina egna barnskötarkollegor, men de uttrycker också att det är skillnad i kompetens. Begreppet ansvarsfördelning och arbetsfördelning används synonymt av många i båda yrkeskategorierna. Rektorerna kan också se att det finns en otydlighet mellan barnskötare och förskollärare och en rektor uttrycker sig så här: ”Man har inte vågat ta i dessa frågor tidigare”.

Det visar sig att den nuvarande arbetssituationen kan ha betydelse för hur den enskilda individen ser på innehållet i propositionen. Det finns barnskötare i vår studie som i sin yrkesutövning tar ett stort ansvar och nu upplever att de blir fråntagna viktiga delar av ett meningsfullt arbete, men det finns också de barnskötare som upplever att det ställs för höga krav på dem och att det nu kan innebära en lättnad om de får mindre ansvar.

Barnskötare, förskollärare och rektorer uttrycker enstämmigt att barngrupperna är för stora, och att förvaltningsledningen ser förskolans uppdrag med utgångspunkt från kommunens övergripande uppdrag att bereda plats i förskolan för alla barn vars föräldrar vill ha en plats i förskolan, och att rektorerna är styrda av sitt ekonomiska ansvar.

Förskolans uppdrag formuleras i förskolans läroplan, det är alla överens om. Förskolan ska vara trygg lärorik och rolig. Den ska ge trygghet och omvårdnad, vilket nämns mer frekvent bland dem vi samtalat med, än att den ska bidra till barns lärande. Det talas inte heller så mycket om innehållet i förskolans verksamhet eller att de senaste reformerna ger barnet rätt till förskola, vilket inte varit fallet tidigare. Det förefaller som om omsorgen om barnen förenar de båda yrkesgrupperna.

Många upplever en konflikt mellan förskolans uppdrag och föräldrars ansvar. En annan konflikt är uppdraget i förhållande till de strukturella villkoren, framförallt barngruppernas storlek och den ökade tillgängligheten tack vare de senaste förskolereformerna.

Man upplever att förvaltningsledningen mest ser till kommunens skyldighet att erbjuda plats inom rimlig tid och inom den budgetram som gäller. Barnskötare och förskollärare uttrycker sympati för sina rektorer som är klämda mellan sin arbetslag och sina chefer.

Under den tid som vi arbetat med denna utvärdering har vi insett att de aspekter och det innehåll som bearbetas i fackförbundens fortbildning, på workshops och eventuell uppföljning på den egna förskolan berör traditioner och relationer på ett mångfacetterat sätt.

Arbets- och ansvarsfördelning i arbetslag grundar sig i barnstugeutredningen (SOU 1972:26). I en värdegrund som betonar alla människors lika värde. När arbetslagen lämnas att själva leda och fördela arbete blir formell kompetens i form av utbildning underordnad, mot informella personliga/reella kompetenser.

Hur har rekryteringen påverkats av förskolans allt snabbare utbyggnad? Först kommuners skyldighet att erbjuda föräldrar barnomsorg inom ”rimlig tid”⁷ och sedan förskolreformerna med maxtaxa och barns rätt till förskola/förskoleverksamhet. I vissa områden är det så stora rekryteringsproblem av förskollärare att frågan om ansvarsfördelning blir en pseudofråga. I en kommun där det finns ett centralt beslut att i möjligaste mån anställa förskollärare, underlättas arbetsledningen för rektor, när det gäller ansvarsfördelning mellan barnskötare och förskollärare. Samtidigt finns det möjligheter för barnskötare att vidareutbilda sig. Det är accepterat på en generell/principiell nivå men ändå inte okontroversiellt i arbetslagen där man kan reagera på ett personligt plan. Både barnskötare och förskollärare kan uppfatta att det är onödigt att utbilda sig för att göra samma arbete.

Flera tar upp möjligheten för validering av barnskötarens reella kompetens till förskollärare, men erfarenheter visar också på att validering inte är enkelt att genomföra. De teoretiska delarna i lärarutbildningen är knappast möjliga att erövra på annat sätt än genom studier. Det finns positiva erfarenheter av distansutbildningar så kallad särskild lärarutbildning (SÄL/SEL) för yrkesverksamma icke behöriga lärare och för barnskötare till lärare med inriktning mot förskola.

Vår slutsats är att om man både ska bevara de goda kvaliteter som svensk förskola har och utveckla kvaliteten behöver barnskötarens och förskollärarens kompetenser tas tillvara på ett bättre sätt och då krävs det också ett samarbete mellan arbetsgivare, fackliga företrädare och arbetstagare på både lokal och nationell nivå. Som vi ser det är det framförallt ansvarsfrågan som är den centrala. Arbetsuppgifterna i barngruppen behöver i praktiken inte bli så olika, utan det är ansvarsfrågan som måste diskuteras. Tanken är inte att det ska bli en uppdelning mellan omsorg och pedagogik utan den helhetssyn som finns i dagens förskola ska fortsätta att gälla. Det finns en risk med dagens politiska agenda att man forcerar fram enkla lösningar som kan likna förskolesystem i Europa där viss tid av dagen ses som ”pedagogisk” och annan tid som ”omsorg”. Som forskare inom det barnpedagogiska området anser vi att det vore förödande för kvaliteten i svensk förskola om utvecklingen skulle gå åt det hållet.

⁷ Barnomsorgslagen, 1992.

Ett förslag är att fackförbunden initierar ett aktionsinriktat forskningsprojekt för att utveckla och studera processen till en tydlig ansvarsfördelning med ett gemensamt ansvar för en helhet. Vad händer? Vilka problem stöter man på? Hur utvecklas yrkesrollen för barnskötare respektive förskollärare?

REFERENSER

- Aili, C. (1999). Lärarna själva sänker sin status. *Pedagogiska magasinet*, 2, s. 6-11.
- Berntsson, P. (2006). *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier. Ett könsperspektiv på professionalisering*. Göteborg Studies in Sociology, Göteborg: Intellecta DocuSys Göteborg.
- Bjurek H., Gustafsson B., Kjulin U. & Kärrby G. (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Rapport nr 1992:07. Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet.
- Dahlberg, G., Moss, P. & Pence, A. (2002). *Från kvalitet till meningsskapande. Post-moderna perspektiv – exemplet förskolan*. Södertälje: HLS Förlag.
- Ekström, K. (2007). *Förskolans pedagogiska praktik. Ett verksamhetsperspektiv*. (Doktorsavhandlingar i Pedagogiskt arbete Nr 12.) Umeå: Umeå Universitet.
- Elfström, I. (2005). *Varför individuella utvecklingsplaner?* Individ, omvärld och lärande/Forskning nr 26. Stockholm: LHS.
- Enö, M. (2005). *Att våga flyga. Ett deltagarorienterat projekt om samtalets potential och förskolepersonals konstruktion av det professionella subjektet*. (Malmö Studies in Educational Sciences, No 19. Malmö högskola: Lärarutbildningen.
- Gustafsson, J. (2003). *Integration som text, diskursiv och social praktik*. En policyetnografisk fallstudie av mötet mellan skolan och förskoleklassen. (Göteborg Studies in Educational Sciences, 199.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Haug, P. (2003). Om kvalitet i förskolan. Forskning om utvärdering av förskolan 1998-2001. *Forskning i fokus*, nr 8. Stockholm: Skolverket.
- Hensvold, I. (2003). *Fyra år efter examen. Hur förskollärare erfar pedagogiskt arbete och lärarutbildningens spår*. (Studies in Educational Sciences 67.) Lärarhögskolan i Stockholm: HLS Förlag.
- Holmlund, K. (1996). *Låt barnen komma till oss. Förskollärarna och kampen om småbarnsinstitutionerna 1854-1968*. Umeå Universitet: Pedagogiska institutionen.
- Johansson, J-E. (2004). *Lärare för yngre åldrar: konstnär, forskare eller praktiker?* UFL-rapport Nr 2004:01. Høgskolen i Oslo, avdelning for lærerutdanning.
- Kampmann, J. Personlig kommunikation 2006 03 29.
- Månsson, A. & Vallberg Roth, A-C. (2001). *De yngre barnens läroplanshistoria*. Lund: Studentlitteratur.

- Nordin Hultman, E. (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande*. Stockholm: Liber.
- OECD (2001). *Starting Strong. Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Regeringens proposition 2004/05:11. *Kvalitet i förskolan*. Stockholm: Regeringskansliet. Utbildningsdepartementet.
- Regeringens proposition 2007/08:1. *Budgetpropositionen för 2008*. Regeringskansliet. Finansdepartementet.
- Skolverket (1998). *Jord för växande*. Särtryck ur Växa i lärande och Att erövra omvärlden. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2001). *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola – en kunskapsöversikt*. M. Asplund Carlsson, I. Pramling Samuelsson & G. Kärrby. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2004). *Förskola i brytningstid*. Skolverkets rapport Nr. 239. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2005). *Kvalitet i förskolan. Allmänna råd och kommentarer*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2007). *Barn och personal i förskola 2006*. www.skolverket.se
- Sommer, D. (2005). *Barndomspsykologi. Utveckling i en förändrad värld*. 2:a rev.uppl. Stockholm: Runa förlag.
- SOU (1972:26). *Förskolan del 1*. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU (1972:26). *Förskolan del 2*. Betänkande avgivet av 1968 års barnstugeutredning. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1997:157: *Att erövra omvärlden – förslag till läroplan för förskolan 1-5 år*. Slutbetänkande av Barnomsorg- och skolakommittén. Utbildningsdepartementet.
- SOU (1999:63). *Att lära och leda*. En lärarutbildning för samverkan och utbildning. Stockholm: Regeringskansliet. Utbildningsdepartementet.
- SOU (2002:121). *Skollag för kvalitet och likvärdighet*. Skollagskommitténs betänkande. Stockholm: Regeringskansliet. Utbildningsdepartementet.
- SOU (2006:75). *Jämställd förskola – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete*. Stockholm: Fritzes.
- Utbildningsdepartementet (2006). *Läroplan för förskolan – Lpfö 98*. (2:a rev.uppl.) Stockholm: Fritzes.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Östman, A. (2001). *Barnskötaryrket. En studie om hur barnskötare upplever sitt yrke.* (Examensarbete inom påbyggnadsutbildning mot förskole- och fritidshemsverksamhet.) Göteborgs universitet: Institutionen för pedagogik och didaktik.

Internetkällor:

<http://afi3.ams.se/yrken/YrkesOmrade.aspx?iYrkeOmradeId=16> (2007-06-03)

Tabell över den totala datainsamlingen som är genomförd i samtliga kommuner.

Ettåkra	Antal avdelningar	Antal förskolor/enhet	APT	Samtal Rektor	Fokus-samtal fsk	Fokus-samtal bsk
Område 1 Fsk.enhet 1:1	7	3	-	1	2	3
Område 2 Fsk.enhet 1:2	10	3	1	1	4	3
Område 3 Fsk.enhet 1:3	3	1	6	1	1	1
Område 3 Fsk.enhet 1:4	8	2	2	1	2	2
Tvånne						
Område 1	5/6	2	-	1	6	6
Område 2	6	1	-	1	6	7
Tredala						
Område 1	ca 10	2	-	2	8	6
Område 2	6	1	-	1	6	5

Samtalsguide barnskötare

Ni har deltagit i workshop ”Den nya förskolan – med kvalitet i fokus”

På vilket sätt blev ni informerade om workshop?

Hur resonerade ni när ni bestämde er för att delta?

Hur var reaktionen på att delta i personalgruppen - barnskötare/förskollärare?

Beskriv hur ni upplevde workshopen?

Vad väckte den för frågor hos er?

Vilka frågor väckte den hos förskollärarna?

Vilka diskussioner har förts vid uppföljning av workshopen i era förskolor?

(spontana/fackliga diskussioner, vid APT etc.)

På vilket sätt går ni vidare?

Förskolans uppdrag och kvalitet:

Hur ser ni på förskolans uppdrag?

Hur ser förvaltningsledningen på förskolans uppdrag?

Hur ser er rektor på förskolans uppdrag?

Uppfattar ni att det är någon skillnad mellan barnskötare och förskollärares syn på förskolans uppdrag?

Vad anser ni vara det viktigaste med regeringens proposition ”Kvalitet i förskolan”?

Hur tror ni att den kommer att påverka verksamheten?

Kan ni se några andra faktorer som påverkar verksamhetens uppdrag och kvalitetsutveckling?

Ansvarsfördelning:

Hur organiseras verksamheten i era förskolor idag?

Hur diskuterar ni kring ansvarsfördelningen i arbetslaget/arbetslagen (arbetets organisation, innehåll, ansvar)?

På vilka grunder görs ansvarsfördelningen i arbetslagen (personliga intressen, tjänstgöringsgrad, erfarenheter, utbildning, schema, familjesituation, kön, ålder, specialintressen, specialkompetens etc.)?

Vilken kompetens bidrar de olika yrkeskategorierna med?

Inom vilka områden tycker ni att barnskötare behöver utveckla sin kompetens?

Inom vilka områden tycker ni att förskollärare behöver utveckla sin kompetens?

Om ni blickar framåt fem år – hur tror ni att det kommer att vara då?

Samtalsguide - förskollärare

Ni har deltagit i workshop ”Den nya förskolan – med kvalitet i fokus”

På vilket sätt blev ni informerade om workshop?

Hur resonerade ni när ni bestämde er för att delta?

Hur var reaktionen på att delta i personalgruppen - barnskötare/förskollärare?

Beskriv hur ni upplevde workshopen?

Vad väckte den för frågor hos er?

Vilka frågor väckte den hos barnskötarna?

Vilka diskussioner har förts vid uppföljning av workshopen i era förskolor?

(spontana/fackliga diskussioner, vid APT etc.)

På vilket sätt går ni vidare?

Förskolans uppdrag och kvalitet:

Hur ser ni på förskolans uppdrag?

Hur ser förvaltningsledningen på förskolans uppdrag?

Hur ser er rektor på förskolans uppdrag?

Uppfattar ni att det är någon skillnad mellan barnskötarens och förskollärarens syn på förskolans uppdrag?

Vad anser ni vara det viktigaste med regeringens proposition ”Kvalitet i förskolan”?

Hur tror ni att den kommer att påverka verksamheten?

Kan ni se några andra faktorer som påverkar verksamhetens uppdrag och kvalitetsutveckling?

Ansvarsfördelning:

Hur organiseras verksamheten i era förskolor idag?

Hur diskuterar ni kring ansvarsfördelningen i arbetslaget/arbetslagen (arbetets organisation, innehåll, ansvar)?

På vilka grunder görs ansvarsfördelningen i arbetslagen (personliga intressen, tjänstgöringsgrad, erfarenheter, utbildning, schema, familjesituation, kön, ålder, specialintressen, specialkompetens etc.)?

Vilken kompetens bidrar de olika yrkeskategorierna med?

Inom vilka områden tycker ni att förskollärare behöver utveckla sin kompetens?

Inom vilka områden tycker ni att barnskötare behöver utveckla sin kompetens?

Om ni blickar framåt fem år – hur tror ni att det kommer att vara då?

Samtalsguide - rektorer

Du har deltagit i workshop ”Den nya förskolan – med kvalitet i fokus”

På vilket sätt blev du informerad om workshop?

Hur resonerade du när du bestämde dig för att delta?

Beskriv hur du upplevde workshopen?

Vad väckte den för frågor hos dig?

Hur var reaktionen på att delta i personalgruppen - barnskötare/förskollärare?

Hur upplevde din personal workshopen?

Vad väckte den för frågor hos barnskötare respektive förskollärare?

Vilka diskussioner har förts vid uppföljning av workshopen i dina förskolor?
(spontana/fackliga diskussioner, vid APT etc.)

På vilket sätt går ni vidare?

Förskolans uppdrag och kvalitet:

Hur ser du på förskolans uppdrag?

Hur ser förvaltningsledningen på förskolans uppdrag?

Uppfattar du att det är någon skillnad mellan barnskötare och förskollärares syn på förskolans uppdrag?

Vad anser du vara det viktigaste med regeringens proposition ”Kvalitet i förskolan”?

Hur tror du att den kommer att påverka verksamheten?

Kan du se några andra faktorer som påverkar verksamhetens uppdrag och kvalitetsutveckling?

Ansvarsfördelning:

Hur organiseras verksamheten i dina förskolor idag?

Hur diskuterar du kring ansvarsfördelningen i arbetslaget/arbetslagen (arbetets organisation, innehåll, ansvar)?

På vilka grunder görs ansvarsfördelningen i dina arbetslag (personliga intressen, tjänstgöringsgrad, erfarenheter, utbildning, schema, familjesituation, kön, ålder, specialintressen, specialkompetens etc.)?

Vilken kompetens bidrar de olika yrkeskategorierna med?

Inom vilka områden tycker du att personalen behöver utveckla sin kompetens?

Om du blickar framåt fem år – hur tror du att det kommer att vara då?

Presentation av 25 samtal

– 16 strukturerade samtal med barnskötare respektive förskollärare och 9 enskilda samtal med rektorer

Kommun	Yrke	Samtal	Presentation
1	Barnskötare	B1:1	3 barnskötare som har mellan 9-25 års erfarenhet.
1	Barnskötare	B1:2	3 barnskötare som har lång erfarenhet.
1	Barnskötare	B1:3	1 barnskötare som har 4 års erfarenhet.
1	Barnskötare	B1:4	2 barnskötare som har 6-8 års erfarenhet.
2	Barnskötare	B2:1	4 barnskötare som har lång erfarenhet, 1 har tidigare varit dagbarnvårdare, 1 går nu valideringsutbildning till förskollärare.
2	Barnskötare	B2:2	7 barnskötare som har mellan 2-6 års erfarenhet.
3	Barnskötare	B3:1	6 barnskötare som har mellan 17-40 års erfarenhet.
3	Barnskötare	B3:2	5 barnskötare som har mellan 5-15 års erfarenhet, 3 av dem har tidigare varit dagbarnvårdare med mellan 8-22 års erfarenhet.
1	Förskollärare	F1:1	2 förskollärare som har mellan 7-28 års erfarenhet.
1	Förskollärare	F1:2	4 som har lång erfarenhet, två av dem har tidigare arbetat som barnskötare.
1	Förskollärare	F1:3	1 förskollärare som har 12 års erfarenhet.
1	Förskollärare	F1:4	2 förskollärare med lång erfarenhet, 1 är nyutbildad.
2	Förskollärare	F2:1	6 förskollärare, några med lång erfarenhet, 2 är nyutbildade.
2	Förskollärare	F2:2	6 förskollärare med 5-18 års erfarenhet.
3	Förskollärare	F3:1	8 förskollärare, stor variation i ålder och antal år i yrket, från två enheter.
3	Förskollärare	F3:2	6 förskollärare, variation i ålder och antal år i yrket, flera har tidigare arbetat som barnskötare.
1	Rektor	R1:1	Arbetsledare för B1:1 och F1:1.
1	Rektor	R1:2	Arbetsledare för B1:2 och F1:2.
1	Rektor	R1:3	Arbetsledare för B1:3 och F1:3.
1	Rektor	R1:4	Arbetsledare för B1:4 och F1:4.
2	Rektor	R2:1	Arbetsledare för B2:1 och F2:1.
2	Rektor	R2:2	Arbetsledare för B2:2 och F2:2.
3	Rektor	R3:1	Arbetsledare för B3:1 och F3:1.
3	Rektor	R3:2	Arbetsledare för B3:1 och F3:1.
3	Rektor	R3:3	Arbetsledare för B3:2 och F3:2.

Överenskommelse mellan Kommunal och Lärarförbundet med anledning av Skollagskommitténs förslag

Kommunal och Lärarförbundet organiserar de anställda i förskolan och vill mot denna bakgrund gemensamt presentera hur förbunden ser på de förslag i Skollagskommitténs betänkande Skollag för kvalitet och likvärdighet (SOU 2002:121) som berör förskola, fritidshem och familjedaghem. (Organisationerna kommer därutöver, var för sig, att lämna synpunkter på Skollagskommitténs betänkande)

Kommunal och Lärarförbundet stödjer förslaget att förskolan blir en egen skolform inom skolväsendet och den allmänna inriktning som förslaget har avseende förskola, fritidshem och familjedaghem. På några punkter anser förbunden att förslaget från skollagskommittén behöver förtydligas och kompletteras. Kapitelhänvisningarna i det följande hänvisar till kapitelindelningen i själva lagförslaget.

Kap1. Inledande bestämmelser – Enhetlig terminologi

Kommunal och Lärarförbundet konstaterar att en förutsättning för att förskolan, som andra skolformer, fullt ut skall kunna regleras i skollagen är att man i lagen använder ett antal enhetliga och väl definierade termer, som är gemensamma för samtliga skolformer. Bland dessa återfinns i Skollagskommitténs förslag bland annat begreppen undervisning och elev, begrepp som tidigare inte använts i förskolan och fritidshemmet.

Förskolans verksamhet skall enligt läroplanen (Lpfö) präglas av en pedagogik, där lärande, omvårdnad, omsorg och fostran bildar en helhet. Verksamheten skall främja leken, kreativiteten och det lustfyllda lärandet. Utforskande, nyfikenhet och lust att lära skall utgöra grunden för den pedagogiska verksamheten. Leken och nyfikenheten är en helt central dimension i barns lärande.

Begreppet undervisning har, som skollagskommittén konstaterar, utvecklats och breddats i alla skolformer och innefattar idag bland annat den pedagogiska verksamhet som bedrivs i förskolan. Kommittén betonar att den tradition som utvecklats i förskolan inte skall brytas. Den bör tvärtom vinna insteg också i andra skolformer.

Begreppet elev är vedertaget i övriga skolformer. Det används när lagen reglerar en individs rättigheter och skyldigheter i förhållande till en specifik verksamhet, såsom skolan. I alla andra sammanhang används begreppet barn.

Kommunal och Lärarförbundet anser att en enhetlig terminologi underlättar samverkan mellan skolformerna och ger dessutom lagtekniska fördelar. Därför delar förbunden bedömningen att enhetliga begrepp, däribland undervisning och elev, bör kunna användas i skollagen i paragrafer som också omfattar förskolan.

Förbunden vill samtidigt betona att detta inte får innebära någon förändring, vare sig i synen på barnen eller i synen på förskolans verksamhet. Vi utgår från att regeringen – i likhet med skollagskommittén – i motivtexten tydligt markerar detta när förslaget till ny skollag presenteras för riksdagen.

Kommunal och Lärarförbundet vet att föräldrar och barn uppskattar förskolans verksamhet. Den svenska förskolan har vunnit stort internationellt erkännande för sitt sätt att arbeta. Genom att förskolan blir en egen skolform tydliggörs förskolans ställning som det första steget i det livslånga lärandet.

Kommunal och Lärarförbundet anser att nu gällande läroplan för förskolan utgör en god grund för en fortsatt utveckling av den svenska förskolan. Den forskning och det utvecklings-arbete, som utförs i förskolan skapar också en stabil grund för synen på den undervisning som bedrivs i förskolan. Förskolans personal har ett gemensamt intresse av att förskolan fortsätter att utvecklas. De är dessutom själva den bästa garantin för att förskolans pedagogik kommer att leva vidare. I förskolans dagliga verksamhet kommer barn alltid att vara barn.

Kap. 2 Huvudmän och ansvarsfördelning - Förskolan och dess personal

I förslaget till skollag regleras, i kap 2, personalkategorierna rektor, lärare och skolläkare. Genom förslaget utvidgas behörighetsreglerna till att också omfatta lärare i förskola och fritidshem, d.v.s. förskollärare och fritidspedagoger. Skollagskommittén föreslår också en särskild paragraf som reglerar lärares ansvar för undervisningen. Kommunal och Lärarförbundet stödjer dessa förslag.

Förslaget till skollag reglerar inte övriga yrken i skola och förskola, såsom barnskötare, kuratorer, skolpsykologer, vaktmästare med flera utan huvudmannen bestämmer själv vilken personal som behövs. Så är fallet även i gällande skollag som exempelvis inte reglerar anställning som barnskötare i förskoleklass eller grundskola. Förbunden finner inte heller anledning att förespråka någon särskild reglering i skollagen av huvudmannens möjlighet att använda också annan personal i förskola och fritidshem utöver lärare.

Kommunal och Lärarförbundet vill understryka att Skollagskommitténs förslag inte innebär någon inskränkning av möjligheterna att också framgent anställa barnskötare i förskola och fritidshem. Skollagskommittén betonar, med hänvisning till de särskilda förhållanden som gäller inom förskolan, att det utöver lärare, också i framtiden är möjligt att tillsvidareanställa personal med annan utbildning eller erfarenhet för att arbeta med undervisning och omsorg i förskolan.

Båda förbunden ser positivt på att behörighetsregler införs i förskolan. Redan i dag tillämpar ett stort antal kommuner de facto behörighetsregler för förskollärare och fritidspedagoger. Trots detta anställs barnskötare på förskollärar- och fritidspedagogtjänster då behöriga sådan inte finns att tillgå. Detta faktum kan medföra att barnskötare anställs på dessa tjänster under så lång tid att de kvalificerar sig till tillsvidareanställningar som barnskötare. Det är viktigt att barnskötare även efter att formell behörighet införts i en ny skollag för förskollärare och fritidspedagoger i förskola och fritidshem kan ges tillsvidareanställning som barnskötare ”efter minst tre år de senaste fem åren”. Enligt vår mening är detta förenligt med skollags-kommitténs förslag. Regeringen bör i den framtida skollagspropositionen uppmärksamma kommunernas skyldighet att bedriva en personalpolitik där långa visstidsanställningar undviks.

Arbetet i förskolan bedrivs i huvudsak i arbetslag som innehåller både förskollärare och barnskötare. Förutsättningarna för arbetet i arbetslag förändras inte av förslaget från skollagskommittén. För förskolans kvalitet är samverkan mellan och respekt för olika kompetenser av stor vikt.

Kommunal och Lärarförbundet vill understryka betydelsen av att all personal i förskolan får möjlighet till kontinuerlig kompetensutveckling och fortbildning anpassad för de arbets-uppgifter som olika personalkategorier och enskilda i förskolan har.

Arbetsorganisationen inom förskolan skall utformas så att personalen får reella möjligheter att utveckla verksamheten och skapa en organisation som förmår ta tillvara den kompetens och kreativitet som de anställda besitter. Även möjligheterna för individen att utvecklas och specialisera sig inom sitt yrke måste förbättras. Grundutbildning, praktik, fortbildning,

möjligheter till vidareutbildning och forskning är alla viktiga förutsättningar för att utvecklas i sitt yrke.

Kommunal och Lärarförbundet vill betona att det faktum att skollagen endast reglerar ansvarsfrågan för lärare och rektor inte innebär att andra personalkategorier saknar ansvar för skolans och förskolans måluppfyllelse eller för samverkan inom och mellan olika skolformer. Nu gällande läroplaner för förskolan respektive grundskolan understryker det stora ansvar som alla som arbetar i förskolan och skolan har för måluppfyllelsen.

Förbunden anser att det är viktigt att kommunerna ställer krav på utbildning för dem som anställs som barnskötare. För att anställas som barnskötare bör krävas minst gymnasial utbildning med inriktning mot arbete med barn och ungdomar.

Kommunal och Lärarförbundet anser att förskolan därutöver bör ha möjlighet att anställa personal med ytterligare annan kompetens. Vi konstaterar att förskolans personalsammansättning beslutas lokalt av varje enskild huvudman.

Kapitel 5 Förskolan

Svensk förskola är unik ur ett europeiskt perspektiv. Den integrerar framgångsrikt lärande och omsorg. Verksamheten utgår från varje enskilt barns specifika förutsättningar och behov.

Den svenska förskolan förenar två viktiga behov, dels barnens rätt och behov av utveckling i ett brett perspektiv, dels behovet av omsorg om barnen när föräldrarna arbetar. En viktig framgångsfaktor har varit tillgängligheten, i form av en väl utbyggd förskoleverksamhet, en starkt markerad rättighet till förskola och väl tilltagna öppethållandetider.

Detta utgör sannolikt grunden för det mycket starka förtroende som föräldrar har för förskolan. Att förskolan även fortsättningsvis lyckas förena lärande, fostran, omvårdnad och omsorg med en god tillgänglighet är avgörande för om föräldrar tryggt ska kunna förvärvsarbeta.

Kommunal och Lärarförbundet finner det glädjande att skollagskommittén så starkt lyft fram barns rätt till förskola. Förbunden anser emellertid att det under kapitlet förskola bör tillföras ytterligare motivtext som berör förskolans betydelse för familj och samhälle.

Rätten till förskola

Skollagskommittén har övervägt frågan om att införa en generell skyldighet för kommunerna att erbjuda alla barn från ett års ålder förskola minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan, men har av kostnadsskäl valt att inte lägga detta förslag. Kommittén framför emellertid ett antal argument för varför förslaget ändå bör genomföras. Kommittén anser att det är en logisk följd av att förskolan blir en skolform. Förskolan är i första hand till för barnets egen skull – dess omsorg, utveckling och lärande.

Kommunal och Lärarförbundet delar detta synsätt. Alla barn har rätt till förskola och en sådan reform skulle särskilt gynna de barn vars föräldrar inte kunnat ta sig in på arbetsmarknaden. Reformen är principiellt viktig och samtidigt ekonomiskt modest. Skollagskommittén beräknar kostnaden för reformen till ca 40 miljoner kronor. Förbunden föreslår därför att alla barn från ett års ålder ges rätt till förskola minst tre timmar per dag eller 15 timmar i veckan oavsett vårdnadshavarnas förhållanden.

Förskola på obekväm arbetstid

Kommunal och Lärarförbundet anser att kommittén hanterat frågan om förskola på obekväm arbetstid på ett otillfredsställande sätt. Frågan behandlas ytterst knapphändigt och

konsekvenserna för de familjer som är i behov av förskola på obekväm arbetstid behandlas överhuvudtaget inte. Det finns heller ingen annan lagstiftning som ger någon garanti för att denna form av verksamhet ska finnas. Skollagskommitténs hänvisning till socialtjänstlagen saknar i sammanhanget all relevans.

Skollagskommittén föreslår att det av lagen skall framgå att förskola skall erbjudas under dagtid måndag till fredag (5 kap. 3§). Det är bra. Problem uppstår emellertid när lagförslaget tolkas som om rätten till förskola enbart skall gälla dagtid måndag till fredag. Även om kommittén anser att deras förslag inte innebär någon förändring i förhållande till idag, så riskerar förslaget att få till följd att än färre kommuner än idag kommer att erbjuda nattomsorg eller omsorg på helger.

Förbunden anser att förskoleverksamhet på obekväm arbetstid är en angelägen fråga som måste få sin lösning. Kravet på kommunerna att tillgodose behovet av förskola under andra tider än dagtid måndag till fredag behöver förstärkas. Det innebär emellertid inte att förbunden förespråkar en generell rätt till förskola på obekväm arbetstid.

Många verksamheter har redan eller kommer snart att få ett stort nyrekryteringsbehov. Detta gäller inte minst vård och omsorg. De verksamheter som kommer att ha störst rekryteringsbehov är kommunernas äldreomsorg och hälso- och sjukvården. Dessa verksamheter bedrivs dygnet runt årets alla dagar. De som kommer att rekryteras är i stor omfattning kvinnor i fertil ålder som kommer att ha barn. Också många andra sektorer i samhället har utökat sin service med förlängda öppettider.

Om inte samhället och kommunerna tar sitt ansvar och säkerställer tillgången på någon form av förskola på obekväm tid är risken att det kommer att vara än svårare att rekrytera nya unga medarbetare till dessa sektorer och branscher. Det är inte möjligt att överlämna till varje förälder att själv lösa frågan om förskola på obekväm arbetstid, det skapar otrygghet för såväl barn som förälder.

Mot denna bakgrund föreslår förbunden att regeringen särskilt utreder hur behovet av förskola på obekväm arbetstid skall kunna tillgodoses på ett bättre sätt än idag.

Fritidshem

Kommunal och Lärarförbundet ser det som positivt att fritidshemmet föreslås ingå i skolväsendet och utgöra en frivillig utbildning som kompletterar förskoleklassen, grundskolan och motsvarande utbildningar. Förbunden anser att alla barn och ungdomar skall ha rätt till fritidshem under hela grundskoletiden. Det är motiverat mot bakgrund av fritidshemmets viktiga funktion som frivillig utbildning i skolväsendet.

Som ett första steg anser förbunden att alla elever skall ha rätt att få plats i fritidshem t.o.m. vårterminen det år eleven fyller 13 år utan att hänsyn tas till om vårdnadshavarnas arbete eller studier kräver detta.

Kapitel 17 Särskilda utbildningsformer och annan pedagogisk verksamhet

Familjedaghem

Kommunal och Lärarförbundet anser att det är viktigt att tillgodose föräldrarnas önskemål om vilken form av verksamhet de vill ha för sitt barn, förskola eller familjedaghem. I förslaget till skollag betonas också, starkare än i nu gällande lagstiftning, att kommunerna bör tillgodose vårdnadshavarnas önskemål. Kommunerna skall vara skyldiga att tillgodose önskemål om förskola och skall sträva efter att tillgodose önskemål om familjedaghem. Förbunden delar

kommitténs motiv för detta men anser att det är angeläget att så långt möjligt även tillgodose önskemål om familjedaghem.

Idag finns ca 9 % av alla barn i familjedaghem. Mycket talar för att det inte kommer att bli en högre andel utan det troliga är att den stabiliseras på denna nivå. De barn som idag går i familjedaghem gör det därför att föräldrarna har gjort ett medvetet aktivt val. Motiven att välja familjedaghem varierar, men beror inte sällan på att föräldrarna arbetar på obekvämtid.

Skollagskommitténs förslag om en femårig övergångsperiod innan skyldigheten att erbjuda förskola genomförs fullt ut har av en del tolkats som att kravet på att det skall finnas familjedaghem därefter minskar eller helt försvinner. Denna tolkning bygger på att familjedaghem enbart finns därför att alla barn inte erbjudits förskola.

Kommunal och Lärarförbundet anser att föräldrarnas rätt att välja antingen förskola eller familjedaghem för sina barn skall säkerställas. Förslaget till skollag behöver förtydligas på denna punkt. Av lagen skall framgå att kommunen skall erbjuda familjedaghem om föräldrarna önskar det (kap 17 § 1). Familjedaghem kan emellertid inte ersätta allmän förskola.

Mot denna bakgrund är det också nödvändigt att göra konsekvensändringar i motivtexterna.

Förbunden vill också betona vikten av fortsatt samverkan mellan allmän förskola och familjedaghem.

Öppen förskola och öppen fritidsverksamhet

Förbunden anser att dessa verksamhetsformer har stor betydelse för såväl barn som föräldrar. Skollagskommittén har endast flyktigt behandlat dessa verksamhetsformer.

Den öppna förskolan är ett viktigt instrument i kommunernas uppsökande arbete och är för en del familjer det första mötet med svensk förskola. Genom den öppna förskolan får kommunen möjlighet att fånga upp barn som är i behov av förskola men vars föräldrar vare sig arbetar eller studerar. I det kända ekonomiska läget som många kommuner befinner sig i är det lätt att välja bort verksamheter som bygger på frivillig basis.

Barns behov av organiserad fritidsverksamhet upphör inte då de fyller 9 år utan behovet är minst lika stort högre upp i åldrarna. Skollagen ger kommunerna möjlighet att istället för fritidshem anordna fritidsverksamhet för elever från tio års ålder. Då den öppna fritidsverksamheten inte på något sätt är tvingande har denna möjlighet av många kommuner setts som en möjlighet att inte erbjuda någon verksamhet. Detta är helt oacceptabelt.

För Svenska Kommunalarbetsförbundet För Lärarförbundet